

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

AK PARTİ DÖNEMİNDE FİLİSTİN SORUNU (2002-2017)

Yüksek Lisans Tezi

NASHAT SHAWAMREH

İstanbul, 2020

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

AK PARTİ DÖNEMİNDE FİLİSTİN SORUNU (2002-2017)

Yüksek Lisans Tezi

NASHAT SHAWAMREH

DANIŞMAN: DOÇ. DR. Arzu AL

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508317917 no'lu Nashat G.S. SHAWAMREH hazırladığı **"AK PARTİ DÖNEMİNDE FİLİSTİN SORUNU"** konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 05.03.2020 tarihinde saat 12:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **KABUL** ne **OYBİRLİĞİ**/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Arzu AL	BASARILI	
Doç. Dr. Meral BALCI	Beğeniriz	
Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV	Basarılı	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 12.03.2020 tarih ve 2020/11-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Nashat Shawamreh
Anabilim Dalı : Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler
Tez Danışman : Doç. Dr. Arzu AL
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans-2020
Tez Konusu : AK Parti Döneminde Filistin Sorunu (2002-2017)

ÖZET

AK Parti'nin iktidara geldikten sonra 2002-2017 yılları arasında uyguladığı dış politika değişimleri ve özellikle Türkiye'nin Filistin meselesi hakkındaki tutumu bu tezin ana konusudur. Çünkü bu dönemde Filistin meselesi hem Türkiye'nin temel meselelerinden biri haline gelmiştir hem de uluslararası gündemdeki yerini korumuştur. AK Parti'nin uyguladığı bu değişim özellikle Orta Doğu'da söz sahibi olması konusunda büyük role sahiptir. Tezde siyasi kararların kaynağı olan tarihi, analitik ve vasıflandırıcı metotlar kullanılmaktadır. Çünkü bu metot AK parti'nin Filistin meselesine karşı dış politikasını, dış politika mahiyeti ve ilişkiler seviyesindeki etkileşimi ve devlet kimliğinin oluşumuna etkisini açıklamak için en uygun yöntemdir. Osmanlı döneminden başlayarak 2002 yılına kadar olan süreçte Türk dış politikasının nasıl uygulandığı bu tezin konusunu tam olarak ortaya koymak için önemlidir. Bu nedenle tezde Osmanlı dönemin de vurgusu yapılmıştır. Sonrasında ise Ak Parti'nin kendi prensiplerinden kaynaklanan Orta Doğu politikası anlatılmıştır. Ayrıca bu tezde Türkiye'nin dış politikasının uluslararası sistemdeki mahiyeti, çok eski bir müttefik olarak ABD ile ilişkileri, Filistin meselesi ile ilgili anlaşma ve ihtilaf hususları analiz edilmiştir. Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye-Rusya ilişkileri, Filistin meselesi ile ilgili mutabık ve ihtilafı olduğu konular, Türkiye'nin BM nezdinde Filistin ile ilgili rolü ve faaliyetleri ve Filistin ile ilgili BM'de alınan kararların açıklanmasındaki rolü bu tezde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. 2002-2017 yılları arasında gerçekleştirilen Türkiye-Filistin ilişkilerini açıklamak için Türkiye'deki siyasi partileri, baskı gurupları, çıkarlar, kimlik ve kamuoyu gibi siyasi kararları etkileyen iç faktörlerin bu ilişki üzerindeki etkilerini anlatmak bu tezin amaçlarından biri olarak bilerlenmiştir. Ayrıca 2008 yılında Gazze'ye yapılan saldırılar ve Türkiye'nin Filistin

halkına yaptığı destekler, İsrail'e karşı kınama ve sert tutumları tezin amacına uygun bir şekilde objektif olarak anlatılmıştır. Filistin meselesinde Türkiye birçok önemli engelle karşılaşmıştır ve bu meselede önemli bir rol üstelenmiştir. İsrail-Filistin arasında yapılan tasviye girişimleri ve Türkiye'nin rolü, Filistin devleti ve 1967 sınırları, mültecilerin geri dönüş hakkı, Kudüs ve kutsal mekânların durumu gibi çatışmanın önemli konuları da tarafsız bir şekilde açıklanmıştır. İsrail tarafından Filistin halkına yapılan saldırılar (2008, 2012 ve 2014 saldırıları) karşısında Türkiye'nin hem bölgesel hem de uluslararası alandaki tutumu analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye tarafından Filistin'e yapılan her alandaki yardımlar anlatılmıştır. Filistin iç bölünmüşlüğü konusunda Türkiye önemli bir role sahiptir. Bu rol kapsamında barışı ve kalıcı istikrarı sağlamak için Filistin hükümeti ile Hamas arasında bir arabuluculuk yapmıştır ve hala yapmaktadır. Kısaca İsrail'in kurulmasından itibaren AK Parti'nin iktidara geldiği döneme kadar geçen süreçte ve özellikle AK Parti döneminde, Filistin meselesinin Türkiye-İsrail ilişkilerini ne yönde etkilediği ve değiştirdiği konusunun literatürde tam ve objektif olarak anlatıldığı görülmüştür. Buradan hareketle bu tezde konu ayrıntılı bir şekilde anlatılarak bundan sonra yapılacak olan akademik çalışmalar için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, AK Parti, Türk Dış Politikası, Türkiye, Uluslararası İlişkiler

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Nashat Shawamreh
Field : The Middle East Political History and International Relations
Supervisor : Assoc. Prof. Arzu AL
Topic : Palestine Issue in the JD Party Period (2002-2017)

ABSTRACT

The main subject of this thesis is foreign policy changes and Turkey's stance on the Palestinian issue implemented by AK Party between 2002-2017 years after it came to power. During this period of time, the Palestinian issue has become one of Turkey's main issues and has maintained its position in the international agenda. The changes implemented by Ak party has played a role in making it has a say in the Middle East. Historical, analytical and qualitative methods, which are the sources of political decisions, are used in the thesis. The reason of using these methods is that they are the most suitable methods to explain the AK party's foreign policy against the Palestinian issue, its interaction at the level of foreign policy nature and relations, and its impact on the formation of state identity. The way Turkish foreign policy was applied starting from the Ottoman period to 2002 is important to fully reveal the subject of this thesis, and that is why the Ottoman period was also emphasized in this thesis. Afterwards, the Middle East policy stems from Ak Party's own principles was explained. In addition, the nature of the international system of Turkey's foreign policy, Turkey's relations with USA as a very old ally, and the agreement and disagreement subjects in the Palestinian issue were analyzed. In this thesis, Turkey-EU relations, Turkey-Russia relations, contested and controversial subjects regarding the Palestinian issue, Turkey's role and activities related to Palestine in the eyes of the UN, and its Role in the announcement of the decisions taken in the UN regarding Palestine are explained in detail. In order to explain Turkey-Palestine relations carried out between the years 2002-2017, describing the effects of internal factors that affects political decisions on this relationship such as Turkey's political parties, pressure groups, interests, identity and other internal factors, was determined as one of the objectives of this thesis. Also, attacks on Gaza in 2008, Turkey's supports to the Palestinian people and its condemnation and tough stance against Israel are objectively

described in accordance with the purpose of the thesis. Turkey has come across many obstacles regarding the Palestinian issue, and played an important role in this issue. Liquidation attempts between Israel and Palestine and Turkey's role, the important issues of the conflict such as Palestinian state and borders of 1967, the right of refugees to return, the situation of Jerusalem and sacred places are also explained in an unbiased manner. Turkey's attitude against the Israeli attacks on the Palestinian people (2008, 2012 and 2014 attacks) was analyzed across both regional and international arena. Also Turkey's assistance to Palestine in all fields has been described. Turkey has an important role in the internal Palestinian division. Within this role, it has been and still a mediator between the Palestinian government and Hamas to ensure peace and lasting stability. Briefly, the subject of how the Palestinian issue affected and changed Turkey-Israel relations, from the establishment of Israel until the AK Party came to power, in the past period and especially in the AK Party's period, has been described in the literature in a complete and objective manner. Therefore, the subject is explained in detail in this thesis, and recommendations are made for the academic studies to be carried out from now on.

Keywords: Palestine, JD Party, Turkish Foreign Policy, International Relations

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Tez kousunun belirlenmesi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Arzu AL'a aydınlatıcı eleştiri ve katkıları için, ayrıca emeği geçen tüm hocalarıma, özellikle Sakaraya Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Philipp O. Amour'a ve arkadaşlarıma özellikle Ersin Güngördü, Yunus Aljaradat, Abdulrahman Alkhatib ve Mohammad Shawamreh'e, ilk günden itibaren yanımda olup bana yardım eden aileme gönülden teşekkürleri boruç bilirim.

İstanbul,2020

Nashat Shawamreh

KISALTMALAR

AB	: Avrup Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKT	: İslam Konfransı Teşkilatı
BM	: (United Nations) Birleşmiş Milletler
STK	: Sivil Toplum Kurumları
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
FÖK	: Filistin Kurtuluş Örgütü
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
UNRWA	: United Nations Relief and Works Agency For Palestine Refugess (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı)
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
MİRASIMIZ	: Kudüs ve Civarındaki Osmanlı Mirasını Kuruma ve Yaştma Derneği
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1. AKP DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	5
1.1 Türk Dış Politikasına Genel Bakış.....	5
1.2 AK Parti Dış Politikasında Düzen Kurucu Vizyonu.....	8
1.3 AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Vizyonunda Orta Doğu.....	11
1.4 Büyük Orta Doğu Projesinde Türkiye'nin Rolü.....	13

İKİNCİ BÖLÜMÜ

FİLİSTİN SORUNU TEMELİNDE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÜÇLER İLE İLİŞKİLERİ

2. FİLİSTİN SORUNU TEMELİNDE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÜÇLER İLE İLİŞKİLERİ.....	15
2.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	15

2.2. Avrupa birliği.....	16
2.3. Rusya.....	17
2.4. Birleşmiş Millitler.....	17

ÜCÜNCÜ BÖLÜMÜ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN MESELESİ

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN MESELESİ.....19

3.1. Modern Türk Filistin ilişkileri.....	19
3.2. Türkiye'nin Filistin Meselesine Yönelik Politikasına Etki Eden İç Faktörler.....	22
3.2.1. Siyasal Partiler.....	22
3.2.2. Lobiler ve Çıkarlar.....	23
3.2.3. Kimlik Faktörü.....	24
3.2.4. Türk Kamuoyu.....	26
3.3. Türkiye'nin Filistin Meselesi İle ilgili Dış Politika Belirleyici Unsurları.....	27
3.4. Filistin Meselesinde Türkiye'nin Rölü ve Karşılaştığı Zorluklar	29
3.5. Türkiye'nin Filistin Meselesindeki Rolünün Sınırlılıkları.....	30

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜ

FİLİSTİN İÇ SİYASİTİNİN TÜRKİYEYE YANSIMASI

4. FİLİSTİN İÇ SİYASETİNİN TÜRKİYEYE YANSIMASI32

4.1. Türkiye'nin İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri İle İlgili Tutumu.....	32
---	----

4.2. Türkiye'nin Filistinliler Arasındaki Bölünmüşlük ve İç Barışı Sağlama Konusundaki Rolü.....	36
4.3. İsrail Tarafından Gazze'ye Uygulanan Ablukaya Karşı Türkiye'nin Tutumu.....	38
4.4. Türkiye'nin Gazze Saldırıları İle İlgili Tutumu.....	39
4.4.1. 2008 Yılı Saldırış Karşısındaki Tutumu	39
4.4.2. 2012 Yılı Saldırış Karşısındaki Tutumu.....	40
4.4.3. 2014 Yılı Saldırış Karşısındaki Tutumu.....	41
4.5. Türkiye Tarafından Filistin'e yapılan yardımlar.....	42
4.5.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA).....	44
4.5.2. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH).....	45
4.5.3. Uluslararası İnsani Yardım Derneği (YARDİMEİ).....	46

BEŞİNCİ BÖLÜMÜ

FİLİSTİN SORUNU TEMELİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

5. FİLİSTİN SORUNU TEMELİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ.....48

5.1. İsrail'in Kuruluşundan 1990lı Yıllara Kadar Türkiye-İsrail İlişkileri.....	48
5.2. AK Parti Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri.....	51
5.2.1. Davous Krizi.....	51
5.2.2. Alçak Koltuk Krizi.....	53
5.2.3. Mavi Marmara.....	53

6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....55

7. KAYNAKÇA.....59

GİRİŞ

Devletlerin bugünkü dış politikalarını incelediğimizde yaşanan gelişmeler ve değişimler nedeniyle 2002-2017 yılları arasında özellikle Filistin meselesi dünyamızın tartışmalı konularının başında gelmektedir. Bu noktada İkinci Dünya Savaşı sonrası dış politika ve uluslararası ilişkiler analizi, bu dış politikanın genişlemesi ve uluslararası iş birliği gerçekleştirme konusundaki rolü, toplumların refahına etkisi ve siyasi sistemlerin varlığını koruması gibi nedenler karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu dış politikanın oluşturulması ve uygulanması birbirine bağlı gereksinimler ve etkiler dâhilinde gerçekleşmektedir. Başka bir ifade ile bir tarafta yönetim sistemi, baskı lobileri, çıkarlar ve etkileri, toplumun bünyesindeki etkileşim ve yapı gibi iç koşullara bağlı olan nedenler; diğer tarafta ise stratejik konumun çıkarlar ve dış politika belirleyicisi üzerindeki etkileri gibi dış nedenler bu politikayı oluşturmaktadır.

Uluslararası sisteme baktığımızda birçok devletin kendisine iyi bir yer edinme çabasında olduğu görülmektedir. Son iki asırda uluslararası sistemde yaşanan temel değişiklikler incelendiğinde, bu sistemin birçok nedenle derinden etkilendiği ve farklı bir forma dönüştüğü görülecektir. Bu değişikliklerin başında bazı devletlerin ekonomi, teknoloji, bilimsel, sanayi ve askeri alanlar gibi çeşitli yöntemleri kullanarak ya da güçlü devletlerle ittifaklar kurarak etkin bir yer edinme çabası ve uluslararası politikada faal olma isteği gelmektedir.

2002-2017 döneminde Türkiye Cumhuriyeti devleti, bölgesel ve uluslararası alanda stratejik yükselme hedeflerini açıkça göstermektedir. Özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) seçimleri kazanıp iktidara gelmesinden sonra; güçlü bir orduya ve önemli stratejik konuma sahip olmak, ekonomik kalkınmada etkili olmak, büyük ve güçlü insan kaynaklarını önemli yatırımlara yönlendirmek, Avrupa Birliğine (AB) katılmak, bölgedeki birçok anlaşmazlığı çözmek için öncü rol almak gibi hedeflerden bazılarıdır. Örneğin İslam âlemindeki önemli yerini kullanan Türkiye; özellikle Arap-İsrail çatışmasına kalıcı çözüm getirerek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde (BMGK) daimî koltuğa sahip olmaya çalışmaktadır.

2002 yılında AK Parti iktidara gelerek yeni stratejik planlar belirleyip bu doğrultuda, yakın komşuluklarla iyi ilişkiler kurmaya, özellikle İslam ve Arap dünyası ile siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirerek stratejik derinliği aktifleştirmeye çalışmıştır. Diğer taraftan da Avrupalı komşularla ilişkilerini inişli çıkışlı da olsa genel olarak başarılı bir şekilde muhafaza etmiştir. Uluslararası sistemin gündeminden düşmeyen Filistin meselesi (Arap meselesi) ile

ilgili olarak Türkiye'nin uyguladığı başarılı politikalar; bu ülkenin son yıllardaki yeni imajını yansıtmaktadır.

Arap dünyası için ana konulardan biri olan Filistin meselesi hem uluslararası ilişkiler açısından hem de bölgesel ilişkiler açısından özel bir yere sahiptir. Türkiye'nin bu meseledeki izlediği politikası da iç ve dış etkenlere bağlı olarak şekillenmiştir. AK Parti iktidarı da Türkiye'nin dış politikasına farklı bir anlayış kazandırmıştır. Bölgesel meseleler arasında yer alan Filistin meselesine çok boyutlu bakışı ve üstlendiği arabuluculuk rolü ön plana çıkmıştır. Bu noktada AK Parti hem ülke içi politikasını hem de diğer ülkelerle olan politikasını aynı anda yürütürken büyük bir sınava tabi tutulmaktadır. Daha açık bir ifade ile bir tarafta sosyal tabanı Arap ve İslam meselelerine ve özellikle Filistin meselesine ilgi göstermekte ve desteklemektedir. Diğer tarafta ise resmi olarak İsrail ile inşili çıkışlı olan ilişkilerini devam ettirmekte, Avrupa ile iyi ilişkilere sahip olarak AB'ye üye olmak istemekte ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile stratejik ortaklığını devam ettirmektedir.¹ Tarihsel olarak incelediğimizde Türkiye'nin Ortadoğu politikasında Filistin meselesi hassas ve önemli bir konudur. Türkiye'nin bu mesele ile özel bir şekilde ilgilenmesinin nedeni kendisini bu meselede bir arabulucu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.²

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu tezde, Arap dünyasının merkezi meselesi olan Filistin meselesi hakkındaki Türk dış politikası uygulamaları objektif bir şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır. Çok fazla bilgi ile tarihi süreci karmaşık hale getirmemek adına araştırma Türk dış politikasını 2002 ile 2017 yılları arası dönemde inceleyecektir. Başka bir ifade ile AK Partinin iktidara gelmesi ile beraber gelişen ve değişen Türkiye'nin Filistin meselesi ile ilgili tavrı ve İsrail'in haksız uygulamaları karşısında tutunduğu tavrı açıklanacaktır.

Tezin Önemi ve Amacı

Bu tez, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası sisteme olan etkisi göz önüne alındığında her geçen gün büyüyen önemini, özellikle de Orta Doğudaki stratejik konumunu vurgulamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de Türk dış politikasında Filistin meselesinin yeri, Filistin-İsrail çatışması, Türkiye-Filistin ilişkileri ve Türkiye-İsrail ilişkileri hakkında hem tarihi hem de güncel olaylar Arapça, İngilizce ve Türkçe kaynaklar kullanılarak ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Türkiye'nin iç ve dış olarak yaşadığı politika değişimleri ve bölgesel ve

¹ Muhsin Salih, **Türkiye ve Filistin Meselesi Bilgi Raporu 17**, Ezzeztune Araştırma Danışmalık Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2010, s.36.

² Yaser Elaşşı, *"AKP İktidarında Türkiye'nin Filistin Meselesi ile İlgili Politika Belirleme Faktörleri"*, **Rüya Dergisi**, 1 Temmuz 2015, S.2, s.181.

uluslararası alanda aktif olması ve birçok meselede arabulucu olması önemlidir. 2002-2017 dönemindeki Türk dış politikasını inceleyen çok az eser bulunmaktadır. Bu tezin önemi de kısır olan bu konu hakkında üç dilde literatür taraması yaparak özgün, objektif ve eksik bilgileri literatüre katmak olarak amaçlanmıştır.

Tezin problemi ve varsayımı

Tezde aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

1. Türkiye'nin Filistin ile ilgili dış politikası nedir?
2. Türkiye'nin Filistin meselesine yakın olmasını gerektiren nedenler nelerdir?
3. Türk dış politikasında Filistin meselesi hangi faktörlere bağlı olarak belirlenmektedir?
4. Türkiye'nin Filistin'de yaşanan iç bölünme ile ilgili tavrı nedir?
5. Türkiye'nin Filistin meselesi hakkındaki politikalarını uygulamada karşılaştığı zorluklar nelerdir?
6. Filistin meselesi temelinde Türkiye-İsrail ilişkileri nasıl etkilenmektedir?

Tezde başlangıç noktası olarak belirlediğimiz varsayımlar şöyledir:

Türkiye'nin Filistin meselesi ile ilgili dış politikasının 2008 yılında İsrail tarafından Gazze'ye yapılan abluka ve saldırılar ile değişmeye başladığını görmekteyiz. Örneğin DAVOS etkinliğinde Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail'e karşı çıkışı, ardından Türk grupların Gazze'ye uygulanan ablukayı kırmaya ve halka yardım etmeye çalışması; Türkiye ile İsrail arasında sorunlar yaratmaya başlamıştır. AK Parti, Osmanlı Devleti döneminden kalan Arap-Türk tarihi ve kültürel bağlarının canlanmasına yardımcı olmuş ve dayanışma ile ideoloji faktörünü devreye sokmuştur. Ayrıca Türkiye; Arap-İsrail çatışmasında arabulucu rol üstlenmiş olup bir taraftan Araplarla Türkiye arasındaki ilişkileri diğer taraftan Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri korumaya ve devam ettirmeye çalışmıştır.

Araştırmanın Sınırlıkları

Araştırma 2002 ile 2017 arasında bulunan zaman dilimini incelemektedir. 2002 yılında AK Partinin iktidara gelerek Türkiye'nin siyasi söylemini yavaş yavaş değiştirmeye başlaması bu zaman dilimini seçmemize neden olmuştur.

2002 yılı sonrasında Türkiye'nin bölgedeki özellikle diplomatik faaliyeti önem kazanmıştır. AK Parti benimsemiş olduğu kendi görüş ve anlayışını Türk dış politikasına yansıtmaya

başlamış ve Arap-İslam dünyasına açık bir şekilde yönelmeye başlamıştır. 2007 yılında AK Partinin başarılı olması ise partinin genel politikasının kabul gördüğünü ve Türkiye'nin iç ve dış politikasının olumlu yönde değişmeye başladığını gözler önüne sermiştir. Keza, bölgede yaşanan olaylar Türkiye'nin politikasına büyük etki etmiştir. Özellikle 2008, 2012 ve 2014 yıllarında Gazze'ye yapılan saldırı ve ablukalar Türkiye'nin Filistin meselesine bakışını değiştirmekte büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin Filistin halkının yanında durması ve genel olarak aldığı tavırlar geçmişte görülmediği şekilde Türkiye ile İsrail ilişkilerini bozmuştur.

Tezin Yöntemi

Bu tez çalışmasında nitel yöntemler kullanılmıştır. Bu Tezde; içerik analizi yöntemi, desriptif yöntem ve örnek olay yöntemleri kullanılmıştır. Analitik, tarihsel ve betimleyici (deskriptif) yöntem özellikle AK Parti döneminde Türk Dış politikasında Filistin meselesi'ni ele alırken kullanılmıştır. Gerek bölgesel gerekse uluslararası düzeyde Türkiye'nin Filistin meselesine yönelik tutumu, Filistinliler arasındaki ayrılıklarda üstlendiği birleştirici rolü genel hatlarıyla içerik analizi yöntemi ile açıklanmıştır. Uluslararası ve bölgesel düzeyde Filistin Meselesi ve Gazze Ambargosu örnek olay yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma yazılı kaynaklar olarak, Arapça, İngilizce ve Türkçe olan resmi belgeler birincil kaynak kullanılmış olup, çeşitli makaleler, tezler ve kitaplardan faydalanılmıştır. Ayrıca STK ve haber ajanslarının yazılı ve internet kaynaklarından ulaşılan bilgi ve belgelere de yer verilmiştir.

1. AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1.Türk Dış Politikasına Genel Bakış

Osmanlı Devletinin devamı olan ve düşünce dünyası Osmanlının son döneminde şekillenmiş bir siyasi kadro tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti; bir güç dengesi politikası izlemiş ve kendisine doğrudan yönelmiş bir tehdit olmadan savaflara girmeyerek varlığını sürdürmek istemiştir. Rejim olarak Osmanlıdan farklı bir yol izleyen fakat devlet olarak Osmanlının devamı niteliğindeki Türkiye, Osmanlının zayıf döneminde takip ettiği güç dengesini gözetken, statükocu ve dengeci politika anlayışını sürdürmüştür.³

Osmanlı sistemi içerisinde yetişen ve 1878'den sonra yaşanan toprak kayıplarına şahit olan kurucu kadro, ulus devletin varlığını devam ettirebilmesi için statükocu bir politika takip etmiştir. Dört tarafı düşmanlarla çevrili olma algısı ve topraklarının bölünme endişesi, ülke içindeki karar vericilerin tutumları üzerinde etkili olmuştur.⁴

Türk Dış Politikasının temel ilkeleri statükoculuk ve Batıcılıktır. Sevr Anlaşmasına karşı revizyonist bir politika olarak Kurtuluş Savaşını başlatan Türkiye, Lozan Antlaşması ile statükocu bir döneme girmiştir. Statükoculuğun alt ilkesi olarak da denge politikasını uygulamıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar Doğu-Batı arasında denge politikası uygulayan Türkiye, savaş döneminde ise Batı-Batı arasında bir denge politikası uygulamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında tam anlamıyla dışa açılacak imkânlardan yoksun olan Türkiye'nin temel hedefi; ulus devleti güçlendirmek, savaş sonrasında ülkenin durumunu iyileştirmek, batılılaşmak ve modernleşmek adına gerekli reformları yapmaktadır. 1923'ten itibaren mevcut durumu “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” söylemiyle formüle eden Türkiye, istiklaline kastedilmediği müddetçe dışa yönelmemeyi ve sınırlarını muhafaza etmeyi ilke edinmiştir.⁵

Türk Dış Politikasına yön veren siyasi kadro, Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurulması gibi önemli kırılma noktalarına şahitlik etmiştir. Yaşanılan bu tecrübeler ise, Türk Dış Politikasının oluşmasında karar vericilerin aldığı kararlarda etkili olmuştur. Bu bağlamda Lozan Antlaşması ile ortaya çıkan mevcut durumun muhafaza edilmesine önem verilmiş ve Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı

³ Baskın Oran, *"Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği"* Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** (Cilt I. 1919-1980), (9. B), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss.19-23.

⁴ Fırat Purtaş, *"Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi"*, **Akademik Bakış**, 2013, s.7.

⁵ Baskın Oran, a.g.e., s.47.

sonrasında kurulan yeni düzeni devam ettirmek isteyen statükocu devletlerin politikasına destek verilmiştir. Türkiye; kendisine yönelebilecek tehlikeyi önlemek için ise Balkan ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleri ile paktlar oluşturmak suretiyle sorunları barışçı yollardan çözmek istemiştir.⁶

Türk Dış Politikasında statüko konusunda bazı istisnalar uygulanmıştır. Bu istisnaları, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1939 Hatay Meselesinin Türkiye'ye ilhakı yoluyla çözüme kavuşturulması, 1950-53 Kore Savaşına asker gönderilmesi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1993'te Somali'ye, 1994'te Bosna'ya, 1999'da Kosova'ya ve 2001'de Makedonya'ya asker göndermek şeklinde sıralamak mümkündür. Bu istisnalar içerisinde özellikle Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay'ın ilhakı, uluslararası hukuka uygun olarak meşruiyet zemini üzerinde ve silah kullanmaksızın başarılmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ise bir sınır dışı harekât olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu harekât silah kullanılması nedeniyle farklılık arz etse de 1960 Garanti Antlaşması kapsamında Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanması çerçevesinde uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Kore'ye, Somali'ye, Bosna'ya, Kosova'ya ve Makedonya'ya asker gönderilmesi ise uluslararası örgütlerin organizasyonunda gerçekleştirilen sınır ötesi görevlendirmeler niteliğinde olmuştur.⁷

Türk Dış Politikasının temel ilkelerinden bir diğeri ise batıcılıktır. Batı denildiğinde bahse konu olan bir coğrafya değil, bir düşünce dünyasıdır. Batı, rasyonalist ve kapitalist bir uygarlığın adı olarak tanımlanmaktadır. Batıcılığın Türk Dış Politikasının temel ilkelerinden biri olmasında Cumhuriyetin kurucu kadrosunun, İttihat ve Terakki çizgisinden gelen milliyetçi ve batıcı bir kadro olması önemli bir etkidir.⁸ Bu bağlamda Türk Dış Politikasının kökenlerini ve fikri temellerini, Osmanlının son dönemi ile ilişkilendirmek mümkündür. Batılı değerlerin Osmanlıya aktırılması 19. yüzyılın ilk yarısında Tanzimat Fermanıyla başlamış; Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet ile devam etmiştir. Bu dönemdeki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti iktisadi olarak kapitalizmin, siyasi olarak ise liberal batılı değerlerin etkisi altında kalmıştır.

Tanzimat ile başlayan bu süreç, Cumhuriyetin kurucu kadrosu da dâhil olmak üzere son dönem Osmanlı aydın ve bürokratlarının düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili

⁶ Mücahit Özçelik, *"İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası"*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S.2, 2010, s.254.

⁷ Baskın Oran, a.g.e., s.48.

⁸ A.g.e., ss.49-50.

olmuştur.⁹ Bu sürecin devamı olarak Türkiye Cumhuriyeti; Osmanlı dil, tarih ve kültüründen uzaklaşarak, yönetici elitlerin batılılaşması ile çok yönlü bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.¹⁰ Nitekim ulusal çıkarların Batılı olmayı gerektirdiği fikrinden hareketle kurucu kadro, Osmanlı dönemine ait kurum ve değerlerden uzaklaşarak Batıya yönelik bir kurumsallaşma sürecine girmiştir.¹¹

Türk Dış Politikasında Batıcılık, salt çıkar merkezli ve güvenlik gerekçesine matuf bir denge arayışına binaen gerçekleşmemiş; Osmanlı'nın son döneminde başlayan, İttihat ve Terakki çizgisi üzerinden Cumhuriyetin kurucu kadrosu ile devam eden batılılaşma çabalarının neticesi olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Batı ile olan kurumsal bağlantılarını, örneğin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliğini, realist bir yaklaşım en iyi şekilde açıklamaktadır. Ayrıca Sovyet tehdidine bağlı bir güvenlik ve denge arayışı, Osmanlı'nın son döneminden itibaren devam eden batılılaşma çabasına eşlik etmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi de iktisadi, siyasi sebeplerin yanı sıra batılılaşma, modernleşme sürecini hızlandıracak bir enstrüman olarak yorumlanmıştır.¹²

Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidi algısı ve güvenlik gerekçesiyle Batıya entegre olmayı hedefleyen Türkiye, 1952'de NATO'ya üyeliğinden sonra Orta Doğu'da ABD ile hareket etmeye başlamıştır. Bu birliktelik neticesinde 1955'te Türkiye öncülüğünde kurulan Bağdat Paktı, bölge ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerini olumsuz etkilerken Türkiye'yi de daha fazla batıya yöneltmiştir.¹³ Bu dönemde Batıcılık, Batılı kurumlarda yer alabilmek adına “*aktif tarafsızlık*” politikası şeklinde uygulanmıştır.¹⁴ Türkiye'nin Batıya tek yönlü olan bu bağımlılığı, iktisadi, askeri ve siyasi bağımlılığı da beraberinde getirmiştir.

1960'larda Kıbrıs Sorunu çerçevesinde özellikle “*Johnson Mektubu*” bağlamında batının uyguladığı politika Türkiye'de olumsuz karşılanırken, Batıya eleştirel bir yaklaşım ve alternatif arayışlar başlamıştır.¹⁵ Daha açık bir ifade ile iktisadi zorunluluklar ya da Kıbrıs

⁹ Nevin Yurtsever Ateş, “*Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları*”, İdris Bal (Ed.), **21 Yüzyılda Türk Dış Politikası** (3.B), Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.32.

¹⁰ Baskın Oran, a.g.e., s.21.

¹¹ Mustafa Yetim, “*Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Algısı: İdeoloji-Güvenlikten Ekonomi- Medeniyete*”, Kemal İnât, Muhittin Ataman ve Cenap Çakmak (Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2009**, (1.B), Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s.456.

¹² Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, “*Türk Dış Politikasında Süreklilik unsuru Olarak Siyasal Rejim*”, **Akademik Bakış**, 2011, ss.25-26.

¹³ Mustafa Yetim, a.g.e., s.457.

¹⁴ Mehmet Şahin, “*Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim*”, **Akademik Orta Doğu**, C.4, S.2, 2010, s.12.

¹⁵ Mehmet Gönübol ve Haluk Ülman, “*İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)*”, Mehmet Gönübol (Ed.), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, ss.331-332.

sorununda olduğu gibi Batının uyguladığı politikaların oluşturduğu olumsuzluklar; yalnızlıktan kurtulmak adına Türk Dış Politikasında, Batı dışı yönelişler oluşturmuştur. Bunlar Türkiye'nin Batı karşısında konumunu kuvvetlendirmeye yönelik denge arayışları olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁶ 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması, 1973 Petrol krizinin getirdiği iktisadi sorunlar, Türkiye'nin Batıyla kriz yaşamasına neden olurken İslam dünyası ile yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun en somut örneği ise Türkiye'nin 1976 senesinde İslam Konferansı Teşkilatına üye olmasıdır.¹⁷ Türkiye'nin 1970'lerin sonlarında Afrika ülkeleri ile temas kurması da aynı şekilde Kıbrıs Meselesinde destek bulma arayışına yönelik bir politikadır.¹⁸

İç politikadaki değişim ve dönüşüme paralel bir seyir izleyen dış politika, 1980'lerde Türkiye'de başlayan iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşümün tesirinde bir gelişim göstermiştir. Türkiye 1990'larda iktisadi ve siyasi krizlerle uğraşmak zorunda kalmış ve bu dönüşümü gerçekleştirememiş,¹⁹ 1980'lerde Türk Dış Politikasının belirlenmesinde esas etken olan güvenlik unsurunun yanına, iktisadi unsur da eklenmiş ve İslam dünyasıyla iktisadi karşılıklı bağımlılık çerçevesinde bir ilişki kurulmuştur.²⁰

Sonuç olarak Türk Dış Politikasının iki temel ilkesi olan Batıcılık ve statükoculuk, AK Parti iktidarı döneminde nispi olarak değişmiştir. Batıcılık, ABD ile geliştirilen ilişkiler çerçevesinde devam ettirilirken statükoculukta da bir değişim yaşanmıştır. Nitekim 1990'lara kadar yürütülen dış politikanın aksine AK Parti, aktif bir dış politika anlayışını tercih etmiş ve özellikle Orta Doğu ile ilişkiler noktasında geçmişten farklı bir yol izlemiştir.²¹

1.2.AK Parti Dış Politikasında Düzen Kurucu Vizyonu

İki kutuplu sistemi ifade eden Soğuk Savaş döneminden sonra, asimetrik çatışmalar dolayısıyla terörizmin yükselişe geçtiği 11 Eylül saldırıları sonrasında dünyanın değişen jeopolitik ve jeostratejik güvenlik algılamaları arasında Türkiye de kendisine yeni bir rol

¹⁶Mustafa Yetim, a.g.e., s.454.

¹⁷ A.g.e., s.459.

¹⁸ Baskın Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi", Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (2001-2012), (1.B), C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.140.

¹⁹Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğulaşıyor mu?", Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2008**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.387.

²⁰Mustafa Yetim, a.g.e., s.460.

²¹ Baskın Oran, a.g.e., s.134.

arayışı içine girmiştir.²² Bu dönemde AK Parti'nin dış politika vizyonunun oluşturan kişi olarak kabul edilebilecek Türk Siyasetçi Ahmet Davutoğlu, 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonucunda dünyanın jeopolitik ve jeostratejik dengesinin güvenlik algılamaları ile birlikte yeniden değişebileceğini tespit ederek bir bakıma Türkiye'nin de yeniden şekillendirme sürecinin kurucu bir parçası olabileceğine vurgu yapmıştır. Başka bir ifade ile Davutoğlu'na göre Türkiye elinde bulundurduğu potansiyellerin farkına vararak ve bunu daha etkin ve verimli kullanarak 11 Eylül saldırılarından sonra özellikle Orta Doğu'da daha etkili bir vizyon ile hareket ederek dinamik bir dış politika ekseninde faaliyet gösterebileceğine dikkat çekmiştir. Nitekim bu dış politika vizyonuna göre Türkiye kendi yakın coğrafyasında sahip olduğu coğrafi avantajlarını kullanarak kültürel ve tarihsel bağları'nın olduğu Orta Doğu'da aktif ve pro-aktif bir politika izleyerek istikrar ve barışın korunmasına hizmet edebileceğini düşünmüştür.²³ Ahmet Davutoğlu büyük ölçüde AK Parti'nin dış politika vizyonuna etkili olmuştur. Düşüncelerinde genellikle Türkiye'nin önceki dönemlerde statükocu bir dış politika yolu izlediğini ve sahip olduğu kültürel ve coğrafi mirası gerektiği ölçüde başarılı bir biçimde kullanamadığını vurgulamıştır. Türkiye'nin bir köprü ülke olmasından daha ziyade merkez bir ülke olduğunun altını çizerek dış politikada proaktif bir değişikliğin yapılması gerektiğini öne sürmüştür.²⁴ Nitekim AK Parti'nin 18 yıllık iktidarına bakıldığı zaman dış politika çıktılarının ağırlıklı olarak kendi bölgesi olan Orta Doğu coğrafyasında ve eski Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun teorileri üzerinde çalıştığı stratejik vizyonu ile örtüştüğü görülmektedir. Türkiye'nin bir merkez devlet olarak, daha pro-aktif ve düzen kurucu siyaset yürütmesi gerektiği fikrine odaklanan Türk dış politikasının, AK Parti'nin ilk yıllarından günümüzde Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasındaki politikaları üzerinden tanımlanan düzen kurucu yeni vizyonu, özellikle Arap coğrafyasında, barışçıl, demokratik ve insan hakları odaklı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği fikri etrafında toplanmıştır. Türkiye, Orta Doğu coğrafyasında gerek Müslüman kimliği gerek tarihsel bağları neticesinde Arap ülkeleri ile kültürel yakınlığa sahiptir. Yıkılan Osmanlı Devleti'nin ardılı olan çağdaş Türkiye Cumhuriyeti, daha merkezi bir dış politika vizyonu ile bölgesinde merkez bir konuma erişmiştir. Davutoğlu'na göre Türkiye böyle bir politika izlediği takdirde merkez ülke olmanın

²² Soli Ozel, "Indispensable Even When Unreliable: An Anatomy of Turkish-American Relations", **International Journal**, C.67, S.1, 2012, s.56.

²³ Cenap Çakmak ve Gökhan Güneysu. "Turkish-American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations", **Turkish Studies**, C.14, S.2, 2013, s.204.

²⁴ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, C.10, S.1, 2008, ss.77-78.

sınırlarını da aşarak küresel bir ülke olma niteliğine haiz bir devlet özelliği kazanabilecektir.²⁵ Buna bağlı olarak Türk dış politikası statükocu bir görüş ile tanımlanmak yerine daha geniş kapsamlı olarak düşünülmesi gereken çok boyutlu bir alan olma gerekliliğini taşıyabilecektir. Özellikle bu vizyonun iki temel ayağı bulunmuştur. Vizyonun bölgesel ayağında, halkların sisteme karşı olan meşru taleplerinin ortaya atılabileceği siyasal sistemlerin yer aldığı bölge düzenlerinin inşası bulunmaktadır. Diğer ayakta ise ekonomik kalkınma ve demokratikleşme vizyonlu dış politikada, komşu devletlerde demokratikleşme ve refah düzeyinin artırılması için gereken çabanın var gücüyle sarf edilmesi hedeflenmiştir.²⁶ Bu tarz bir dış politika vizyonunun küresel boyuttaki hedefi ise kültürel anlamda kapsayıcılık, ekonomik anlamda eşitlik ve adaletin ön planda tutulması; siyaset olarak ise çok taraflılık ilkelerinin yerine getirilmesi olmuştur.²⁷ Davutoğlu'na göre, Türkiye düzen kurucu uluslararası örgütler içerisinde hak ettiği pozisyonunu alarak, düzenin tesis edilmesinde gerek kendi bölgesinde gerekse dünyanın geri kalan bölgelerinde düzen kurucu gelişmelere destek olabilecektir. Türkiye herşeyden önce bu amaçlar doğrultusunda, aktif diplomasi, düzen kurma ve krizlerin önlenmesinde barışçıl çözüm yollarının kullanılması için büyük bir çaba sarfetmektedir.

Vizyonun temelde hedeflediği siyasi amaçlarından birisi de Türkiye'nin bölgede Batılı müttefikleriyle hareket ederken kendi komşularının çıkarlarını olumsuz derecede etkileyecek politikalardan uzak durması gerektiği üzerine kurulmuştur. Bu bakış açısına göre Türkiye, Batılı müttefikleri ile ortak hareket etmekle beraber, bölgede batılı devletlerin kendi ülkesel çıkarları doğrultusunda istedikleri gibi hareket etmelerinin bir parçası olmayacak ve bu politikaların komşuları ile ilişkilerini olumsuz etkilemesine izin vermeyecektir. Bu da Türkiye'yi bir merkez ülkeden küresel ülkeye dönüştürebilecek aktif politikaların hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Böylece Türkiye Kurulu dış politika düzenlerine eklenmek yerine, bizzat kurucular arasında yer alacaktır.²⁸

Türkiye önceki dönemlerde de dış politikasında “aktiflik” ilkesini uygulamayı hedeflemiştir. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar'da aktif bir politika yürütülmesi ve benzer bir şekilde koalisyon hükümetleri döneminde Dışişleri Bakanlığı görevi yapan İsmail Cem (1999-

²⁵ A.g.e., s.83.

²⁶ Ahmet Davutoğlu, *"Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring"*, **TEPAV Turkish Policy Brief Series**, Ankara, 2012, ss.4-5.

²⁷ A.g.e., s.5

²⁸ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, *"AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita"*, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2, 2011, s.18.

2002) döneminde de bölgesinde ve dünyada çok boyutlu ve aktif bir dış politika yürütmüştür. Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerde önemli adımlar atılarak 13 Şubat 2002’de, Türkiye’nin kültürel başkenti olarak bilinen İstanbul’da, Avrupa Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı’na üye olan devletlerin Dış İşleri Bakanlarının bir araya getirilmesi ile dünya kamoyuna medeniyetleri buluşturan bir devlet imajı verilmiştir.²⁹ Yeni vizyona bakıldığında AK Parti’nin kendisinden önceki hükümetlerin uyguladığı dış politika davranışlarına yeni bir ivme kazandırdığı görülmektedir. Köprü ülke olma konumundan daha ziyade bölgesel ve küresel düzeydeki siyasi gelişmelerdeki tavrı analiz edildiğinde AK Parti hükümeti döneminde, bir adım daha öteye giderek özellikle çatışmaların barış içerisinde çözümünde öncü olma gayreti içerisinde bir merkez ülke olmayı hedeflediği görülmektedir. Türkiye bu vizyonla, uluslararası sistem içerisinde önceki (statükocu) konumunda olduğu gibi Batı ile birlikte hareket ederek, kendisine verilen rolü koşulsuz bir biçimde yerine getirmekten ziyade, Batı’nın barışı riske atan davranışlarına ortak olmayı reddetmektedir. Kendi küresel ve bölgesel çıkarlarını doğru bir biçimde tespit ederek, ülke çıkarlarının elde edilmesi için büyük bir çaba sarfetmektedir. Batı ile ortak hareket etmesinin en önemli ölçüsü ise Batılı devletler ile kendi çıkarlarının örtüşmesi noktasında olmaktadır. Bu vizyondan hareketle, nihayetinde Türkiye’nin uluslararası sistemin hegemon aktörü olarak bilinen ABD ile küresel ve bölgesel düzeyde sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Belirlenen vizyonun başarısını ise Türkiye’nin sorunlar karşısında gösterebileceği manevra kabiliyeti belirlemektedir. Böylece Türkiye, küresel aktörler karşısında yeni düzen kurucu dış politika vizyonunun ne denli başarılı olduğunu tespit etme imkânı bulacaktır.

1.3. AK Parti’nin Düzen Kurucu Dış Politika Vizyonunda Orta Doğu

Türkiye’nin merkez bir devlet olarak küresel bir aktöre dönüşebilmesi için bölgesindeki ve dünyadaki gelişmeler karşısında dış politika çıktıları üretirken düzenin kurulmasına bir bakıma “ön ayak” olan bir devlet imajı vermesi gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş’ın bitimini takip eden yıllarda Kafkaslar ve Balkanlar’da bulunan bazı ülkelerde bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye ise bu güç boşluğunu dış politikasında kontrol altına alınması gereken bir hedef olarak tanımlamıştır. Çünkü Türkiye için çevre/bölge ve dünya ülkelerine barışı, refahı ve demokrasiyi dış politikasının merkezine alan düzen kurucusu bir ülke görünümünün verilmesi önem arz etmektedir. Bu vizyondan hareketle Türkiye, herşeyden

²⁹ Hasan Kösebalaban, **Türk Dış Politikası**, Bing Bang Yayınları, Bursa, 2014, s.277; Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, *"AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"*, **AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.385.

önce sadece kendi güvenliğini öncelik olarak belirlemeyen, komşu ve çevre devletlerinin güvenliğini de kendi güvenliğinin bir belirleyici ölçütü olarak tanımlamayan bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi güvenliğini garanti altında tutmanın en önemli yollarından birisi de bu politikanın doğru ve etkili uygulanmasına bağlı olmuştur.³⁰

Osmanlı İmparatorluğu gibi üç kıtada hüküm sürmüş büyük bir düzenin ardıl devleti olan Türkiye Cumhuriyeti; Orta Doğu'nun kültürel ve coğrafi derinliğin içerisinde güçlü bir miras bırakmış olmasının da etkisiyle, "Pax Ottomana" olarak anılan barış sistemindeki gibi bu bölgelere yeniden barışı ve istikrarı tesis edici rol üstlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. AK Partinin diplomasi Vizyonunda Osmanlı İmparatorluğu bakiye topraklarında barışçıl dış politika uygulaması ve refahı sağlama hedefi takip etmesi "yeni-Osmanlıcılık" tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Aslında Türkiye 1990'larda da kendi çıkarlarına bağlı olarak Doğu Avrupa'da istikrar temin edilmesini isteyen ABD ile birlikte hareket ederek, uluslararası konjonktörün isteği ve etkisi ile de olsa, Balkanlardaki düzen-kurucu ABD dış politikasına katkı sağlamış, bu bölgelerdeki dış politikasında da aktif bir biçimde rol almıştır.³¹ Ancak ilerleyen yıllarda Avrupa Birliği'nin Balkanları içine alma isteği Türkiye'yi Balkanlar coğrafyasından görece uzaklaşmak zorunda bırakmıştır. Aynı dönemde Sovyetler Birliği sonrası Rusya, etki alanını Kafkaslar ve Orta Asya'da yeniden genişletmeye başlamıştır. Türkiye'nin düzen kurucu dış politika Vizyonunu aktif bir şekilde hayata geçirebileceği bir alan olarak da Orta Doğu coğrafyası dış politika gündeminin en temel eksenine oturmuştur.³²

Türkiye'de önceki dönemlerde başta Yunanistan olmak üzere komşu devletler ile yaşadığı sorunlar azaltılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD özellikle kitle imha silahları ürettiklerini iddia ederek İran ve Irak'ı terörizmin kaynağı olarak göstermiştir ve Orta Doğu devletlerinde demokrasi yoksunluğunun terörizmi besleyen bir faktör olduğunu belirtmiştir. Türkiye dış politikasının önemli bir kısmını da, düzen kurucu ve aktif politikalar izlemek istediği Orta Doğu eksenini üzerine oturtmuştur. Nitekim Ahmet Davutoğlu'nun görüşleri de 11 Eylül saldırıları sonrasında Orta Doğu bölgesinde yeni bir düzen kurulacağı ve bu düzenin mimarları arasında Türkiye'nin gerektiği yeri alması yönünde olmuştur. Ancak 11 Eylül

³⁰ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s.88.

³¹ İlhan Uzgel ve Volkan Yaramış, "Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Neo Osmanlıcı Arayışlar", **Doğudan**, 16, 2010, ss.38-39.

³² Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles?", **Middle East Policy**, C.17, S.1, 2010, ss.121-122.

saldırıları sonrasında bölgede, Türkiye'nin inisiyatifi dışında gerçekleşen, düzeninin yeniden inşası Türkiye'yi uluslararası konjektörün itici gücü ile birlikte hareket etmek zorunda bırakmıştır. Aynı dönemde Orta Doğu düzeninin kurulmasında belirleyici olmak isteyen Türkiye, AB ile olan ilişkilerinde de ilerleme kaydetmek için yoğun diplomatik çabalar sarf etmiştir. İktidarının ilk dönemlerinde AK Parti ve Türkiye; AB ve Orta Doğu politikalarındaki yoğunluk ve efor miktarını birbiriyle dengelemiştir. Ancak AB'nin kendisine çifte standart uyguladığını düşünmesi ile beraber Orta Doğu politikalarına daha fazla ağırlık kazandırmıştır. Dolayısıyla ilerleyen süreçte Türkiye inisiyatifi dışında gelişen 11 Eylül Olayları sonrası Orta Doğu Bölgesi'nin yeniden şekillendirilme çabaları gündeme gelmiştir. Bu çabaları gören Türkiye de, Batı eksenini ile birlikte hareket ederek bir taraftan Avrupa Birliği politikalarına ağırlık vermeye çalışırken diğer taraftan Orta Doğu da düzen kurucu olmayı hedefleyen çift boyutlu politikasını zora sokmuştur.³³

1.4. Büyük Ortadoğu Projesinde Türkiye'nin Rolü

ABD; Orta Doğu'da kitle imha silahlarının yayılmasını önleme hedefiyle Irak'ı işgali etmiştir. Hatta işgal ile başlayan süreç sonrası diğer Orta Doğu devletlerinin de demokratikleşme hedeflerinin bulunması gerektiğini öne sürerek, Orta Doğu'daki devletlerin hukuk, siyaset ve ekonomi alanlarında bir dizi reform yapması gerekliliğini vurgulamıştır. Türkiye ise Irak müdahalesi sonrası ABD nezdinde Orta Doğu'da gerçekleşmesi planlanan süreçlerden dışlanmamak için, Büyük Orta Doğu projesinde (Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi projesinin) İtalya ve Yemen ile birlikte hareket etmiştir.³⁴ 2004 yılında Türkiye, Batı ekseninde politikalar sergilemesine bağlı olarak Orta Doğu'da bulunan Irak, Ürdün ve Yemen gibi bazı devletlerle birlikte G-8 zirvesine katılmıştır. Bu toplantıda Türkiye'yi örnek gösteren ABD; Müslüman ülkelerin de demokrasiyle yönetilebileceğine dair önemli bir açıklamada bulunmuştur. Türkiye, ayrıca kendi Dış İşleri Bakanlığı kapsamında faaliyet göstermek kaydıyla daha detaylı çalışabilmek adına Geniş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi Koordinatörlüğü adında bir birim oluşturmuştur.³⁵

Türkiye'nin Orta Doğu'da barış ve düzenin tesisine dair yürütmüş olduğu faaliyetlerden birisi de Medeniyetler İttifakı Projesi'dir. İspanya ile birlikte yürütmüş olduğu proje en temelde

³³ A.g.e., s.116.

³⁴ Çağrı Erhan, "Broader Middle East and North Africa Initiative and Beyond", *Journal of Perceptions*, 2005 ss.160-163.

³⁵ Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi", *Akademik Orta Doğu*, C.1, S.1, 2006, ss.24-25.

Müslüman ve Hristiyan halklarının Samuel Huntington'un medeniyetler çatışması tezine karşıt bir biçimde birbirleriyle dostça, kardeşçe ve barış içerisinde yaşayabileceğini ve 11 Eylül terör saldırılarının radikal islam ideolojisi adı altında Müslüman toplumları suçladığını vurgulamaktadır. Nitekim bu proje terörün Müslüman âlemi ile ilişkilendirilmemesi gerektiği ve Müslüman dünyasından Batı'ya yönelik olarak gösterilen terör tehditlerinin engellenmesi üzerine kurulmuştur.³⁶ Medeniyetler İttifakı projesinin bazı açılardan AK Parti'nin o dönemdeki düzen kurucu iktidar Vizyonu ile ortak paydalarda bulunduğu söylemek mümkün olacaktır. Medeniyet İttifakı Projesi kapsamında farklı dinlerin, farklı etnik kültürlerin birbiriyle uyum barış ve düzen içerisinde yaşayabileceklerine dair görüşmeler, faaliyetler ve etkinlikler düzenlenmiştir. Özellikle toplumlar arasındaki çok taraflılık ve kapsayıcılık ilkelerinin altını çizen Medeniyetler İttifakı projesinde halkların meşru taleplerini yansıtacak bölgesel ve sistemsel düzenler oluşturulması gerektiği fikri önemle vurgulanmıştır.

³⁶ Ali Balcı ve Nebi Miş, *"Turkey's Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy? "*, **Turkish Studies** C.9, S.3, 2008, ss.388-391.

2. FİLİSTİN SORUNU TEMELİNDE TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI GÜÇLER İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Türkiye ile ABD arasındaki siyasi ilişkiler tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak birbirlerini stratejik müttefikler olarak tanıyan bu iki ülkenin, belli başlı konularda ciddi görüş ayrılıkları da bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının en önemlilerinden biri iki tarafın Filistin sorununa bakışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Filistin sorunu açısından Türkiye ile ABD arasında ortaya çıkan farklılıkların temelindeki nedenleri ABD’nin bakış açısından aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:³⁷

1. ABD’ye göre Arapların, İsrail’in kuruluşu için Yahudilere yeterli düzeyde anlayışlı olmaması;
2. Dünya kamuoyunun aksine ABD’nin, İsrail’in bölgedeki varlığını mutlak bir güvenlik unsuru ve güvencesi olarak tanınması;
3. Filistin topraklarında yasadışı olarak faaliyet gösteren terör örgütlerine karşı bölgenin sulhunu, İsrail’in tüm askeri operasyonlarını ve kendisini (ABD) korumak istemesi

Buna bağlı olarak ABD; İsrail’in Filistinlilere karşı özellikle askeri anlamda izlediği saldırgan tutumunu son derece doğal ve kendi kendisini koruma hakkı bağlamında ele almıştır. Türkiye’nin bu konuya bakışı ABD ile taban tabana zıttır. Zira Türkiye, İsrail’i Filistin sorununa sebep olan ve söz konusu sorunu yaratan taraf olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda bölgesel olarak Türkiye, tarihsel müttefiki olan ABD’nin İsrail ile müttefik olmasına doğrudan karşı bir tutum almasa da Filistin sorunu bağlamında İsrail yerine kendisinin bölgede ABD ile birlikte hareket edebilmesini ve İsrail’in sürecin dışında bırakılmasını, dolaylı bir şekilde olsa da istemektedir. Ancak Türkiye’nin ABD’den bu konudaki en önemli beklentisi, Filistin sorununun çözülmesi adına ABD’nin sorumluluk üstlenerek İsrail’e karşı tavır alması ve sürece etkin bir şekilde dâhil olmasıdır.

³⁷ Erkan Ertosun, **Filistin Politikamız: Camp David’den Mavi Marmara’ya**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013, ss.69-70.

2.2. Avrupa Birliği

2004 yılında yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye-AB ilişkileri büyük bir ivme kazanmıştır. Uzun yıllar bekledikten sonra artık Türkiye'nin tam üyeliğini konuşabilecek derecede güçlü bir siyasal iletişim sürecinin içerisine girilmiştir. Türkiye ve AB'nin, Orta Doğu ile ilgili birçok meselede birbirine zıt bakış açıları bulunsa da Türkiye ile AB'nin benzer bir görüşü savundukları konuların sayısı da fazladır.

Bu konulardan biri ise Filistin sorunudur. Zira Türkiye ve AB bu sorunla ilgili çeşitli noktalar üzerinde mutabık kalmışlardır. Bunlar:³⁸

1. AB; İsrail'in Filistin topraklarını ve diğer bazı Arap ülkelerinin topraklarını işgal etmesini yasa dışı bir eylem olarak değerlendirmekle birlikte bu işgali Filistin sorununun temel sebebi olarak ele almaktadır,
2. AB'nin Filistin sorununda temel tezine göre barışçıl bir çözümün gerçekleşmesi İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilerek Filistinlilere karşı yaptığı saldırgan operasyonlarını sonlandırması ile ancak mümkün olabilecektir,
3. Teorik olarak İsrail'in dünyaya sunduğu fikirlerinin aksine bölgede yükselen şiddetin büyük oranda karşılıklı bir şekilde geliştiğini söyleyen AB; bunun çözümünün de aynı şekilde karşılıklı olarak silah bırakılmasıyla gerçekleşeceğini savunmaktadır,
4. Hatta AB; Filistin sorununun çözülmesi için iki taraf arasındaki ikili görüşmelere ABD ya da başka bir ülkenin arabuluculuğu yerine uluslararası örgütler veya uluslararası toplum eşliğinde ve denetiminde gerçekleştirilecek görüşmelerin daha faydalı olacağını öne sürmektedir.

Yukarda anlattığımız AB'nin tutum ve görüşleri, Türkiye'nin bu konuyla ilgili politikaları ve uygulamaları ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye, AB'nin Filistin sorununu çözmek adına atacağı tüm adımları şartsız destekleyeceğini de açıklamıştır. Türkiye'nin bakış açısına göre Filistin sorununun çözümü sadece ABD tekeline olmamalıdır. Daha açık bir ifade ile AB'nin ciddi bir şekilde konuya dâhil olması, bu sorunu uluslararası toplum himayesi içerisinde kalıcı bir çözüme kavuşturabilecektir.

³⁸ A.g.e., s.70.

2.3. Rusya

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihsel olarak uzun ve karmaşık bir şekilde ilerlemiştir. Ancak Orta Doğu sorunları göz önüne alındığında Türkiye ile Rusya'nın genellikle ortak bir politika izleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sorunların en önemli örneklerinden biri de Filistin sorunudur. Bu sorun konusunda dolaylı da olsa Türkiye ile Rusya'nın Filistin tarafında yer aldıkları açıkça görülmektedir.

Örneğin Rusya, Hamas'ın Filistin'de seçimlerle iktidara gelmesini Filistin sorununun çözülmesi için önemli bir adım olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Rusya, çoğu batılı ülkelerin tersine bir politika izleyerek Hamas'ı terör örgütleri listesine almamıştır.³⁹ Bu konuda da Türkiye benzer bir tutum sergileyerek Hamas yetkilileri ile iletişimlerini devam ettirmektedir. Hamas konusunda hem Türkiye hem de Rusya ortak bir şekilde doğrudan hareket etmeseler de Filistin sorunundaki sergiledikleri genel tutumlar ortak bir noktayı temsil etmektedir.

İki ülke arasında Filistin sorunuyla ilgili diğer ortak bir nokta ise İsrail'in uyguladığı baskı ile uluslararası kurumlardan ve çeşitli devletlerden gelen farklı yardımların sürekli olarak kesintiye uğradığı dönemlerde Rusya'nın da Türkiye gibi Filistin'e çeşitli şekillerde destek olmasıdır.⁴⁰ Aynı şekilde Türkiye, Rusya gibi yapılan tüm baskılara rağmen Filistin'e yardımları sürdürme konusunda son derece etkin davranmaktadır. Her ne kadar Türkiye ile Rusya aynı anda ve ortak bir şekilde Filistin'e yardımda bulunmasalar da Filistin'in özgürlük mücadelesini sürdürebilmesi için bu iki ülkenin verdiği destek hayati bir öneme sahiptir. Hâlihazırda bu iki devletin Filistin sorunuyla ilgili doğrudan yaklaşma çabalarının olduğunu veya İsrail'e karşı ortak bir tutum sergilediklerini söylemek zordur, ancak bu sorunu dış politika gündemlerinde canlı tutulmasında ikisi de etkili bir rol oynamaktadır.

2.4. Birleşmiş Milletler

1947 yılında Filistin'in taksimi için BM'de verilen kararın ardından, Türkiye-BM ilişkileri özellikle Filistin sorunu temelinde inişli çıkışlı bir şekilde ilerlemiştir. Zira BM, sürekli olarak Filistin sorunuyla ilgili dolaylı da olsa İsrail'i haklı çıkaracak veya onu destekleyecek kararlara imza atmıştır ki bu tutumuyla, Türkiye açısından Filistin sorunu temelinde ciddi bir

³⁹ Aslan Yavuz Şir, "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı", *Ortadoğu Analiz*, C.1, S.2, 2009, s.30.

⁴⁰ A.g.e., s.32.

anlaşmazlığa yol açmıştır. Ayrıca Mavi Marmara olayı sonrasında BM tarafından yayınlanan raporda da doğrudan ve açık bir şekilde İsrail'in işlediği suçu ortaya koyan noktaların bulunmaması, Türkiye'nin özellikle Filistin sorunu üzerinde BM'nin etkinliğine ve barışçıl tarafsız rolüne olan inancını yitirmesine neden olmuştur. Nitikem BM'nin yaklaşık olarak 70 yıldan fazla süren Filistin sorunuyla ilgili gittikçe kötüleşen durumu değiştirmek adına etkili ve yapıcı bir adım atmaması sürekli olarak dünya kamuoyunda çeşitli tepkilerin çıkmasına neden olmuştur.⁴¹

Filistin sorunu temelinde Türkiye'nin BM'ye karşı bakışını göreceli olarak olumlu hale getiren temel olay ise 29 Kasım 2012 tarihinde gerçekleştirilen oylamadır. Bu oylamada Filistin'e BM'de “ üye olmayan gözlemci devlet statüsü” verilmiştir. BM'nin Filistin lehinde hareket etmesiyle birlikte oylamada Türkiye de tam desteğini vermiştir.⁴² Ancak Türkiye hem Yahudi yerleşimleri ve Filistin'e yapılacak yardımlar ile destekler hem de Filistin üzerindeki ambargo ve abluka gibi çok kritik konularda BM'yi son derece etkisiz kaldığı gerekçesiyle ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Ayrıca Türkiye, BM'nin bu kritik konuları çözmek için olumlu adımlar atmadığı takdirde İsrail'in saldırılarını, kısıtlamalarını ve baskıcı uygulamalarını sürdüreceğini savunmaktadır.⁴³

⁴¹ Bünyamin Şenocak, **Filistin Sorunu ve Türkiye'nin AK Parti Hükümetleri Dönemindeki Filistin Politikası**, Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Ticart Üniversitesi, İstanbul, Nisan 2016, s.81.

⁴² Filistin Ankara Büyükelçiliği Resmi web sayfası, **Siyasi İlişkiler**, <http://www.embassyofpalestine.org.tr/News/Details/6> , Erişim Tarihi: 01.09.2019.

⁴³ Bünyamin Şenocak, a.g.e., s.81.

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN MESELESİ

3.1. Modern Türk Filistin İlişkileri

Türkiye, Orta Doğu’da üstlenmiş olduğu rolüyle dikkat çekmeyi başarmıştır. Bölgede ekonomik, kültürel, siyasi vb. birçok alanda güçlü şekilde var olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin kurduğu dış ilişkileri birçok ülkenin dikkatini çekmiştir. Uygulanan aktif Türk dış politikasında Filistin meselesine büyük önem verilmiştir. Özellikle Ak Partinin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’nin dış politikası, Arap ve İslam dünyasına daha fazla çevrilmiş ve bu bölge ile işbirliği ve yakınlaşma artmıştır. Filistin ile ilişkiler iyileşmiş ve Filistin meselesi Türkiye’yi yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir.

AK Partinin Türkiye’de iktidara gelmesinden itibaren özellikle Filistin meselesi ülkenin uluslararası arenada savunduğu konuların başında gelmiştir. Filistin’in hak ve isteklerini desteklemiş, uluslararası kamuoyunda Filistin ile ilgili BM tarafından alınan bütün kararların uygulanması için çaba harcamış, özellikle Haziran 1967’de Filistin’in sınırlarını haklı olarak tanıyan 242 numaralı BM kararının ve Filistinli mültecilerin dönüş hakkını tanıyan 194 numaralı BM kararının uygulanmasını ve her türlü İsrail yerleşim politikasını reddetmiştir.⁴⁴

Türkiye son yıllarda Filistinliler ve İsrailliler arasında bir arabulucu rolü oynamaya başlamıştır. Örneğin 2001 yılında BM tarafından anlaşmazlıkları çözmek adına kurulan barış komitesinde (Michael komitesi) Türkiye’yi eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve beş Türk üye temsil etmiştir. Türkiye’nin bu komitede temsil edilmesi ise Filistin eski Cumhurbaşkanı Yaser Arafat tarafından bizzat istenmiştir. Ayrıca Türkiye, Filistin halkının elde ettiği kazanımları koruma komitesinde ve Filistin’in EL-Halil kentinde bulunan uluslararası güce katılmıştır.⁴⁵

2003 ile 2004 yılları arasında ise Türkiye-Filistin ilişkileri ekonomik olarak gelişmeye başlamış olup 20 Temmuz 2004 tarihinde Filistin eski ekonomi bakanı Mahir ELMasri’nin Türkiye’ye yaptığı ziyaret sonucunda iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca 7-9 Haziran 2004 tarihinde Türkiye ile Filistin arasında ikinci bir toplantı gerçekleştirilmiştir ve iki ülkenin ticaret odaları arasında işbirliği anlaşması imzalamıştır.

⁴⁴ Ameera Ismael Al-Obeidy, “AK Parti’nin Gazze’ye yönelik Dış Politikası (2002-2017)”, **Babil Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi Dergisi**, C.9, S.2, 2019, s.230.

⁴⁵ Muhsin Muhammed Salih ve Beşir Musa Nafi, **2005 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma Danışma Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2006, ss.116-117.

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki bütün temsilciliklerine bir genelge yayımlayarak Filistin pasaportuna sahip kişilerin ülkeye giriş vizelerinin talep anında hemen verilmesini istemiştir.⁴⁶

Türkiye 2005 yılına gelindiğinde kendi kriterlerine uygun bir şekilde dengeli bir Filistin politikası yürütmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2005 yılı başlarında Ramallah kentini ziyaret ederek eski Dışişleri Bakanı Nebil Şueys tarafından karşılanmıştır. Şueys görüşmeler sonrasında yaptığı basın açıklamasında, Türk heyetinin Filistin-Türkiye arasında yeni bir devir açmak için geldiğini ve ayrıca Türkiye'nin Filistin devletini tanıyan ilk Arap olmayan ülke olduğunu, eğitim, ekonomi vb. alanlarda anlaşmaların imzalanacağını söylemiştir. Mayıs 2005 tarihinde de Erdoğan ilişkileri geliştirme çabasının devamı olarak, Ramallah kentine gelmiştir ve Mahmut Abbas ile düzenlediği basın toplantısında Türkiye-Filistin ilişkilerini tarihi olarak değerlendirerek iki halk arasındaki uzun tarihi ilişkiye vurgu yapmıştır.⁴⁷

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında önemli bir yer sahip olan Filistin meselesi hakkında benimsenen politikalar tutarlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Hem İsrail'in doğu Kudüs'te bulunan Yahudi yerleşim bölgelerini kurması reddedilmiştir hem de 1980 yılında İsrail'in çıkardığı ve Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti olarak belirlediği kanuna karşı çıkmıştır.⁴⁸ Ayrıca Türkiye, Filistin halkının kendi yol haritasını çizmesine karar verme özgürlüğünü tanımış ve desteklemiştir. Bunun yanında Türkiye bu meseleyi öne sürerek Orta Doğu'da var olma çabasını sürdürmüştür. Filistin halkına yapılan saldırıları reddetmeye devam etmiş ve engellemeye çalışmış olup aynı zamanda Filistin tarafından İsrail'e yapılan bütün saldırıları kınayarak iki ülke arasındaki ilişkileri muhafaza etmeye çalışmıştır.

Abdullah Gül bu gelişmelere bağlı olarak Ramallah kentine ziyarette bulunmuş, Türkiye'nin Filistinli mültecilere yardım etmeye hazır olduğunu ve İsrail-Filistin barışını sağlamak adına Türkiye olarak ellerinden geleni yapacaklarını belirten konuşmasında şu sözleri söylemiştir: *"İsrail tarafından uygulanan abluka ve saldırılar onun için çözüm ve rahatı getirmeyecektir. Barışa ulaşmak için Filistin devletinin kurulmasından başka bir yol yoktur."*⁴⁹ Karşılıklı ziyaretler iki taraf arasındaki ilişkileri iyice güçlendirmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti eski

⁴⁶ A.g.e., s.117.

⁴⁷ A.g.e., s.116.

⁴⁸ Bülent Aras, **Türkiye'nin Filistin Meselesi Politikası**, Filistin web sitesi, <http://palestinesolidarity.over-blog.com/article-27519595.html>, Erşim tarihi 10/09/2019.

⁴⁹ Muhsin Salih, a.g.e., s.36.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 7-8 Haziran 2006 tarihinde batı Şeria'yı ziyaret ederek Mahmut Abbas ile görüşmüştür.⁵⁰

İsrail'in Gazze'ye yaptığı saldırılar sırasında ateşkes girişiminde bulunulması konusunda Türkiye hükümeti önemli bir arabuluculuk rolü üstelenmiştir. Ayrıca Türkiye hükümetinin Filistin meselelerinin çözümü için sağladığı bir diğer destek de Gazze'ye yapılan ablukayı kaldırmayı amaçlayan kabileler göndermesidir. Nitekim bu desteklerden en önemlisi İsrail saldırısına uğrayan ve 2010 yılında Türkiye-İsrail ilişkilerini krize sokan Mavi Marmara olayıdır. Günümüzde de ise Filistin meselesi hem halk hem de hükümet nezdinde Türkiye'nin önemli mesellerinden sayılmaktadır. Türk halkı STK'lar (Sivil Toplum Kuruluşları) aracılığıyla Filistin halkına elinden gelen yardımı yapmaya çalışmıştır. Türk hükümeti ile Filistin hükümeti arasında Filistin halkına yardım etmek amacıyla özgürlük konvoyu gibi girişimlerde bulunarak yapılan koordinasyon ile yardımlar gönderilmiştir.

29 Kasım 2012 tarihinde BM'de yapılan oylama ile Filistin'e BM'ye üye olmayan gözlemci devlet statüsü kazandıran 19/67 numaralı karar alınmıştır. Bu karar Filistin Halkıyla Uluslararası Dayanışma Günü'nde alınmış ve 138 ülke evet oyu vermiş, 9 ülke reddetmiş, 41 ülke ise oy vermezken 5 ülke toplantıya katılmamıştır. Filistin heyeti yanında bulunan tek dışişleri bakanı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemki Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olmuştur.⁵¹ Sonuç olarak Türkiye, Filistin ile ekonomi, kültür, eğitim ve daha birçok alanda iş birliği içinde olmuştur. Filistin halkına çeşitli şekillerde yardım etmeye devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde Filistin içerisindeki bölünmeyi ve anlaşmazlıkları çözmeye çalışmış ve Fetih hareketi ile Hamas hareketi arasında barışın sağlanmasını amaçlamıştır. Ayrıca Türk medyası Filistin halkına yapılan zulümleri ve Filistin meselesine ışık tutmaktadır.

3.2. Türkiye'nin Filistin Meselesine Yönelik Politikasına Etki Eden İç Faktörler.

3.2.1. Siyasal Partiler

Türkiye'de partiler siyasi kararların alınmasında büyük bir öneme sahiptir ve İktidarın görüşlerini, uygulamalarını, iş birliği ve çatışmaları büyük oranda belirlemektedirler.⁵² Farklı

⁵⁰ Muhsin Mohammed Salih ve Beşir Musa Nafi, "2006 Filistin Stratejik Raporu", Ezzeztune Araştırma Danışmalık Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2007, s.181.

⁵¹ Filistin'in Ankara büyükelçiliği Resmi Web Sayfası, siyasi ilişkiler, <http://www.embassyofpalestine.org.tr/News/Details/60>, Erşim tarihi 12/09/2019.

⁵² Celal Abdullah Almuad, "Türkiye'de Karar Alma Süreci", **Türk Arap İlişkileri**, Arap Birliği Araştırma Merkezi, Beyrut, 1998, s.87.

anlayış ve çizgide olan siyasal partilerin Türkiye'nin dış politikası üzerinde büyük etkiye sahip olduğu konulardan biri de Filistin meselesidir. Her ülkenin rejimine bağlı olarak siyasal partilerin siyasi kararın alınmasına olan etkisi bir ülkeden diğerine farklılık göstermektedir.

İslami bir çizgiye sahip siyasal partiler ise Arap ve İslam ülkeleriyle yakınlaşmayı, Filistin meselesine İslami bağ nedeniyle diğer partilerden daha çok ilgi göstermeyi ve Filistin 'e yardım etmek amacıyla daha fazla faaliyet yürütmeyi hedeflemektedir. Örneğin 1996 yılında Erbakan başkanlığındaki Refah Partisi iktidara geldiğinde Türkiye; Arap ve İslam ülkeleriyle yakınlaşmaya başlamış, sekiz büyük İslam ülkesini bir birlik oluşturmaya davet etmiştir. Türkiye İslam âleminde aktif bir rol oynamaya başlamış ve Afganistan mücahitleri arasında çıkan problemi çözmeye giden heyette olduğu gibi bu ülkelerde iç sorunları çözmek için müdahale etmiştir.⁵³ Ayrıca Saadet Partisi 9 Temmuz 2006 tarihinde İsrail tarafından Filistin'e yapılan zulümleri protesto etmek için açıklama yapmıştır.⁵⁴ AK Parti aynı şekilde arabuluculuk yaparak Filistin'i Gazze ve Batı Şeria olarak ikiye bölen EL-Fetih ve Hamas anlaşmazlığını çözmek için girişimde bulunmuştur.

Modern Türkiye Osmanlı devleti sonrası siyasal partileri tarafından tasarlanan ve kurulan bir ülkedir. 1923 yılında çok uluslu bir devletten ulus devlete geçiş yapılmıştır, 1950 yılına kadar da çok partili sisteme geçiş yapılmıştır. Partilerin Filistin meselesine karşı tavrını anlamak için ise bu partileri üç kategoriye ayırmak gerekir. Sol partileri Filistin meselesini halkın emperyalist güçlere karşı direnişi olarak anlamış ve halka destek vermeyi tercih etmiştir. Milliyetçi ve ulusal partiler ise meseleye değişik şekillerde bakmıştır. Örneğin Türk milliyetçisi partiler farklı bir gözle bakarak bu meselenin bir Arap meselesi olduğunu savunmuşlardır. Kürt milliyetçisi partiler Filistin silahlı direnişini desteklemiştir. İslami partiler ise Filistin meselesini bir İslam meselesi olarak görmüş ve Türk toplumunun İslam dünyasının bir parçası olduğunu savunmuştur. Ayrıca bu meseleyi öne sürerek Türk toplumuna, İslam dünyasına ait olduğunu hatırlatmaktadır.⁵⁵ Sonuç olarak partilerin ilkeleri Türkiye'nin Filistin meselesine karşı tutumunu belirlemektedir. Fakat partilerin sisteme olan etkisine rağmen Türkiye'nin üzerinde ilerlediği değişmez ilkeleri vardır.

⁵³ A.g.e., s.31.

⁵⁴ Muhsin Salih, a.g.e., s.33.

⁵⁵ **Türk siyasi partilerin Filistin meselesi ve İsrail işgali ile ilgili tutumları**, Türk press, <https://www.turkpress.co/node/38735?fbclid=IwA.....pNcQ> , Erşim tarihi 15/09/2019.

3.2.2. Lobiler ve Çıkarlar

Türkiye'nin Filistin ile ilgili dış politikasında lobi grupları büyük etkiye ve öneme sahiptir. STK'lar, sendikalar vb. bu grupların etkileri çıkarına ve mahiyetine göre değişmektedir. Hem siyasi karar mekanizmasında hem de ekonomi, medya gibi alanlarda önemli etkisi olan bu grupların Türk kamuoyu üzerinde de etkisi artmaktadır.

Türk siyasetinin planlayıcıları medya üzerinden politikalarını aktarmaya çalışmakta ve halka direkt olarak ulaşarak iç ve dış meselelerde kamuoyunu yönlendirmektedir. İslamcı ve laik partiler arasındaki rekabet bunun bir örneğidir.⁵⁶ Bu gruplardan biri de TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği) kurumudur ve bu grup seçimlerde nüfuzu artarak büyüyen ve bazen siyasi partilerin liderlerine finans desteği sağlayan büyük iş adamlarından oluşmaktadır.⁵⁷

İslamcı, laik ve diğer gruplar arasındaki rekabet ekonomi alanında da görülmektedir ki her grup ekonomiye daha fazla hâkim olarak siyasal karar alma mekanizmasına etki etmektedir. Nitekim bu durum laik gurupları 1971 yılında Türkiye'nin iş adamları ve sanayicilerinden oluşan TÜSİAD birliğini kurmaya itmiştir. TÜSİAD üyeleri Türkiye'nin en zengin iş adamları olup 1300 şirkete sahiptir ve 500 bin çalışanları bulunmaktadır. Toplam mal varlıkları ise 70 milyar dolardır, batıda yatırımları vardır ve Türkiye'nin ekonomi üretiminin %47sine sahiptirler. Bunun yanında üye sayısı 2500'ü geçen MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) adında yeni bir birlik 1990 yılında kurulmuştur, sahip oldukları şirket sayısı 7500 ve çalışan sayısı 2 milyon olup Türkiye'nin siyasetinde ve ekonomisinde büyük söze sahiptir.⁵⁸ HAK-İŞ gibi işçi sendikaları direkt olmasa da dolaylı olarak Türkiye'nin dış politikası üzerinde belirli bir etkiye sahiptir, dolayısıyla Türkiye'nin Filistin politikasına da etki etmektedir.⁵⁹ Ayrıca İslam ve Arap dünyasıyla olan ilişkileri de etkilemektedir.

ABD Yahudi lobisi ise Türkiye'nin Filistin meselesi gibi (silah ambargosu vb.) konularda sergilediği tutumdan rahatsız olduğunu açıklamıştır. Ankara yönetiminin İsrail başbakanı Şaron'un Türkiye'ye ziyaretini kabul etmemesi, Şehit Ahmet Yasin saldırısını kınaması gibi

⁵⁶ Abdulkerim Ali, *“Laikler ve İslamcılar Arasında Türk Medyası”*, **Özel Dosyalar Programı, Türkiye kimlik çatışması**, Ekim 2006, AL- Jazeera Net, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres....DF9.htm>, Erşim tarihi 16/10/2019.

⁵⁷ Celal Abdullah Almuad, a.g.e., s.114.

⁵⁸ Ömer Haşram, *“Türkiye Ekonomisi, Ekonomi Bakış Açısından Çatışma”*, **Özel Dosyalar Programı, Türkiye kimlik çatışması**, AL-Jazeera Net, Ekim 2006, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/be53fe8c-0ad0-4b19-be91-7bd578a0cdce>, Erşim tarihi 16/09/2019.

⁵⁹ Celal Abdullah Almuad, a.g.e., s.290.

davranışları bu konuların başında gelmektedir. Hatta bu lobi Türkiye'yi ekonomik ve siyasi sıkıntılar yaratmakla tehdit etmiştir.⁶⁰ Bu örnekleri incelediğimizde bu grupların hem Türkiye'nin dış politikası hem de ABD'nin dış politikasına olan etkisini açıkça görmekteyiz.

3.2.3. Kimlik Faktörü

Din faktörü Türkiye'nin dış politikası üzerinde büyük etkiye sahiptir. Türkiye'deki her türlü kamuoyu çalışması ve siyasi faaliyette bu duygular etkili olmakta ve Türkiye'nin siyasi karar alma ve dış politika belirleme anlamında büyük öneme sahiptir. Örneğin Refah Partisi, Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi vb. partiler bu tür bir alt yapıya dayanmaktadır.⁶¹

Kudüs'ün kutsal bir mekân olarak kabul edilmesi bu dini faktörün önemini göstermektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 27-28 Mart 2010 tarihinde Libya'nın Sirt kentinde düzenlenen zirvede açıklama yaparak *"Kudüs bu bölgenin ve İslam âleminin göz bebeğidir, ilk kiblemizdir ve Kudüs'e yapılan İsrail saldırılarını kabul etmemiz mümkün değildir. İsrail başbakanının Kudüs İsrail'in Başkentidir demesi deliliktir ve bizi hiçbir türlü bağlamaz, bu tutum onları yalnızlığa sürükleyecektir"* demiştir. Ayrıca Türkiye, Filistin meselesi ve Filistin halkını destekleyen faaliyetlerin merkezi haline gelmeye başlamıştır. Örneğin İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin dışişleri bakanları Ağustos 2017'de İstanbul'da toplanarak Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Türk halkı resmi destek ile beraber Filistin halkına destek yürüyüşleri düzenlemiş ve yardım toplama kampanyaları yürütmüştür.⁶² Türkiye'nin İsrail tarafından Haremi İbrahim'i ve Mescid-i Aksa'da yapılan uygulamaları tanımadığını açıklamasından sonra o dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu da bu tarz uygulamaları kınadığını ve bunların barış yolunda olumsuz bir gelişme olduğunu söylemiştir.⁶³

2015 yılında Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çıkarılan ve umreye gitmek isteyen Türklerin önce Mescid-i Aksa'yı ziyaret edip ardından Mekke ve Medine'ye gitmelerini sağlayan bir seçenek sunması, havayolları şirketlerinin Kudüs biletinin fiyatını düşürmesi bu konuya destek olan diğer gelişmelerdir. Bu adım sosyal medya ve hükümet tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Ayrıca Dünya'nın birçok yerinde faaliyet gösteren dernek ve yardım

⁶⁰ Hüsnü Mahalleli, **Türkiye'nin Gazze Saldırısı ile İlgili Tutumu, Ufuk ve Rol**, <http://palestinesolidarity.over-blog.com/article-27518980.html>, Erşim tarihi 20/09/2020.

⁶¹ Celal Abdullah Almuad, a.g.e., s.292.

⁶² Auni Fares, **Türkiye ve Filistin Meselesi**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, <https://2u.pw/D7fTN>, Erşim tarihi 22/09/2019.

⁶³ Muhsin Salih, a.g.e., s.37.

kuruluşları Filistin’de faaliyet düzenlemeye başlamış, Ramazan ayı boyunca Mescid-i Aksa’da itikâf edenlere sahur ve iftar yemekleri dağıtmış ve kültürel programlar düzenlemiştir. Bu gelişmelerle İsrail’in Müslüman âlemi ile Kudüs ve Mescid-i Aksa arasındaki ilişkiyi kesme çabalarına engel olması amaçlanmıştır.⁶⁴

Türkiye'deki siyasal iktidarın ideolojik yapısı veya dindar arka planı Türkiye'nin siyasi politikasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle Türkiye'deki İslamcı hareketler, İsrail’in Filistin topraklarını işgal ettiğini, İsrail’in ayrımcılık yaptığını, büyük güçlerin Siyonizm ile iş birliği yaparak İslam’ı hedef aldığını vurgulamaktadır. Bu düşünceler Osmanlı devletinden miras kalarak günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı'nın, Filistin toprağını korumak adına çok çaba gösterdiği, örneğin Sultan Abdülhamid Han'ın devletin siyasi geleceğini riske atarak Filistin'i koruduğu açıkça görülmektedir. Günümüzde de yapılan bu tarz uygulamalar ve söylemler genellikle “yeni Osmanlıcılık” olarak bilinmektedir.⁶⁵

3.2.4. Türk Kamuoyu

Türk siyasetinin şekillenmesinde Türk kamuoyu büyük bir role sahiptir. Hem Türk halkı hem de Türk kamuoyu, Filistin meselesinde gerekli ve yeterli adımların atılması için seçimlerde siyasilere baskı uygulamıştır.⁶⁶ Özellikle Türk medyası ülkenin dış politikasında etkili olarak Türk yetkililerin Arap veya İslam dünyasında yaptığı her hareketi analiz etmektedir. Arap İsrail sorununu çözmekle ilgili olarak Türkiye'nin üstlendiği rolü medyada ön plana çıkmaktadır ve halk tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Siyasi karar vericiler de bu konuyu Türkiye'nin çıkarları ile ilişkilendirmektedir. AK Parti taraftarı medya, dış ve iç politikada atılan adımları öven açıklamalar yaparak Sayın Erdoğan'ın Davos zirvesinde sergilediği cesaretli duruşa vurgu yapmaktadır.⁶⁷

Türk kamuoyunun büyük oranda şekillendiği yer medyadır. Medya, iç ve dış politikayı ve olayları yorumlayarak halka aktarır ve böylece kamuoyuna yön vermeye çalışır. Medya aynı zamanda Türkiye'nin resmi görüşüne karşı çıkabilmekte, objektif ve farklı yönde analizler ve

⁶⁴ Yaser Menna , **Türkiye’nin Kudüs’teki Rolü ve Yansımaları**, AL- Jazeera Net, <https://www.aljazeera.net/news/alquds/2018/7/15/.....D9%87>, Erşim tarihi 25/09/2019.

⁶⁵ Auni Fares, **Türkiye ve Filistin meselesi Siyasilerin Beklentileri ve Belirleyici Faktörler**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, <https://2u.pw/D7tTN>, Erşim tarihi 28/09/2019.

⁶⁶ Bülent Aras, **Türkiye’nin Filistin Meselesi Politikası**, Filistin web sitesi, <http://palestinesolidarity.over-blog.com/article-27519595.html>, Erşim tarihi 30/09/2019.

⁶⁷ Abdussettar Kasım, **Türkiye ve Filistin Meselesi Çözümü**, AL- Jazeera Net, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions>, Erşim tarihi 02/10/2019.

yorumlar yapabilmektedir.⁶⁸ Sonuç olarak halk özellikle Filistin meselesi ile ilgili medyada dolaşan haber, video ve fotoğraflardan çok fazla etkilenmektedir. Mavi Marmara gemisi saldırısı sonrasında Türk medyasında birçok haber yayınlanmıştır. Bu haberleri dikkatle takip eden Türk halkı İsrail'in uluslararası hukuku yok sayan bu eylemini ve halka karşı işlediği suçu açıkça görmüştür.

3.3.Türkiye'nin Filistin Meselesi İle İlgili Dış Politika Belirleyici Unsurları

Türk dış politikasında Filistin meselesine baktığımızda bazı belirleyici unsurların etkisiyle dönemden döneme değişiklik olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir ifadeyle hem iktidara gelen partilerin ilkeleri, amaçları hem de uluslararası sistemdeki ülkeleri etkileyen değişiklikler Türkiye'nin dış politikasına etki etmektedir. Türk dış politikasının Filistin meselesi ile ilgili karar mekanizmasına etki eden unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:⁶⁹

1. Geçmişte genellikle NATO çerçevesinde ve AB'ye katılım çabaları ile batıya yönelik kararlar gösteren Türk dış politikası, günümüzde değişiklik göstererek çevresindeki bütün ülkelere açılım politikası yürütmektedir. Bu açılım öncesi Türkiye bölgede ve dünyada oluşan güç dengelerini yeniden analiz etmiştir. Dünyanın artık tek kutuplu sistemden çıkıp çok kutuplu sisteme doğru gittiğini görmüştür. Buna bağlı olarak da söz konusu bölgede uygulayabileceği politikaları belirleyerek gelecekte bölgenin kaderini çizme projesinde yer almak istemiştir.
2. Filistin halkı dâhil bölge halklarının barış ve istikrar içinde yaşam haklarının olduğuna inanan Türk liderler ve yetkililer, bölgede sağlanacak barış ve istikrarın bölge ülkelerin tamamına ve Türkiye'ye daha iyi koşullar getireceğini belirtmektedirler. Sağlanacak istikrar ile Türkiye bölgedeki nüfuzunu genişletebilecektir ve ekonomistlerin de öngördüğü gibi bölgenin büyük bir ekonomisi olan Türkiye bu alanda daha çok güçlenebilecektir. Nitekim 28 Ekim 2009 tarihinde Lübnan'ın El Müstakbel gazetesi Türk ekonomisinin en büyük 16 ekonomi arasına girdiğini, Avrupa'da ise altıncı büyük ekonomiye sahip olduğunu ve yıllık milli gelirinin 800 milyar dolar olduğunu ve civar ülkelerdeki yatırım hacminin arttığını yazmıştır.
3. Türkiye'deki İslamcı arka plana sahip olan siyasi elitler ülkenin bölgede daha etkin bir rol oynamasını ve bunun için gündemde olan meselelere (Filistin meselesi sınavı)

⁶⁸ Celal Abdullah Almuad, a.g.e., ss.126-127.

⁶⁹ Auni Fares, a.g.e., <https://2u.pw/D7tTN>, Erşim tarihi 03/10/2019.

müdahale etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda Türkiye coğrafi, tarihsel, kültürel özelliklerini ön plana çıkarak büyük güçlerle ilişkilerini güçlendirmek için büyük çaba sarf etmek zorundadır.

4. Türkiye'nin bölgede yeniden ana aktör haline gelmesi ve bölge ülkeleri ile yeniden ilişki kurması, özellikle büyük ülkelerle işbirliği yapıp çözümler sunarak bölgede etkin olması gerekmektedir. Bunun için de sahip olduğu coğrafi ve tarihi ortak noktalar önemlidir. İsrail ise bölgenin en baskın ülkesi olarak özellikle Filistin meselesi konusunda Türkiye'nin bölgeye rahat bir şekilde girmesini engelleyecektir. Ancak Türkiye; İsrail tarafından yapılacak herhangi bir sorumsuz davranışı ve Türkiye'yi zora sokacak ve diplomatik olarak küçük düşürecek uygulamayı ve faaliyeti kabul etmeyecektir.
5. Türkiye diplomatik olarak egemen ve bağımsız bir şekilde faaliyet yürütmektedir. Türkiye gerek bölge ülkeleri ile ilgili gerekse büyük güçlerle olan ilişkilerinde karar alırken halkın beklentisini ve isteklerini göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin ABD 2003'de gerçekleştirdiği Irak işgalinde Türkiye'nin topraklarını kullanmak istemiş fakat Türk halkı bunu reddetmiştir. 2005 yılında ABD ve İsrail tarafından şer eksenli olarak değerlendirilen Suriye bölgede yalnız bırakılmaya çalışılmıştır. ABD'nin bu çabalarına karşın Türkiye, Suriye ile yakınlaşma kararı almıştır. Çünkü Türkiye, İsrail dâhil bölge ülkelerinin tamamıyla öz saygı ve egemenliğe ve bağımsızlığa saygı hassasiyeti ile davranmaktadır.
6. Türkiye demokratik, çağdaş, modern devlet ilkelerine inanan, çağdaş insan uygarlığının değerlerine ve haklarına saygı duyan, genel özgürlükleri tanıyan bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye, Filistin meselesinde müdahale ederken işgalin hala devam etmesine karşı tepki göstererek Filistin halkının yanında durmaktadır. Daha açık bir ifade ile Türkiye, Filistin halkını destekleyerek özellikle Gazze ve diğer Filistin topraklarında gerçekleştiren saldırı ve ablukalara karşı İsrail'i kınamakta tereddüt etmemektedir.
7. BM üyesi bir ülke olan Türkiye, Filistin meselesinde Filistin halkı ve yönetiminin yanında durarak aslında BM tarafından verilen kararları desteklemektedir. İsrail'in bu kararları ihlal etmesi ise Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerde bir çelişki yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumda da Türkiye, İsrail'i BM kararlarını ihlal ettiği konusunda uyardırmaya çalışmaktadır.
8. Türkiye Cumhuriyetinde uygulanan laik rejim sayesinde Türk halkının tutum ve isteklerine önem verilmekte ve halk alınan siyasi kararlara etki ederek bu kararların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle Filistin meselesine dini perspektiften bakan

Türk halkı, 21. yüzyılda yaşanan bu insanlık dışı uygulamalara karşı, kamuoyu ve STK'lar ile hareket ederek o bölgedeki dini kardeşlerine yardım yapmayı tercih etmektedir.

9. Hem dünyadaki İslamcı hareketlerde hem de Türkiye'deki iktidar partisinin ideolojik yapısı çerçevesinde alınan siyasi kararlarda Filistin işgali meşru olarak görülmemektedir. Ayrıca bu işgal, büyük güçlerin başta ABD olmak üzere Siyonizm ile iş birliği yaparak İslam'ı vurma çabası olarak da nitelendirilmektedir. Türk halkının Osmanlıdan kalma refleksi (her ne pahasına olursa olsun Filistin'i ve Kudüs'ü savunma refleksi) devam etmektedir ve Türk halkı bundan gurur duymaktadır.
10. Sahip olduğu coğrafi konumu ve komşuları, ortak tarihi, güçlü ekonomisi, bölgede oluşan büyük siyasi boşluğu doldurma çabaları gibi nedenler, Türkiye' nin bölgede yumuşak güç kullanan bölgesel büyük bir aktör olmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca ABD ve AB gibi uluslararası güçlerin, Türkiye gibi bölgesel rol alacak bir ülkeye ihtiyaç duyuyor olması Türkiye için olumlu bir faktördür.

3.4. Filistin Meselesi İle İlgili Türkiye'nin Önündeki Zorluklar

Türkiye arabuluculuk çabaları kapsamında kendi bölgesel rolünü aktifleştirerek etkili olmaya başlamıştır. Fakat özellikle Filistin meselesine yönelik olan rolünü sürdürmeye çalışırken birkaç dış zorlukla ve etkiyle karşı karşıya gelmektedir. Bunlardan bazıları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:⁷⁰

1. Türkiye'nin Filistin meselesinde özellikle Hamas ve Gazze'den yana açık taraf tutması İsrail'in politikalarına ters düşmekte ve Suriye-İsrail arasında Türkiye'nin yürüttüğü arabuluculuk görevinin sona erdirilerek bu görevin Fransa'ya verilmesi istenmektedir.
2. Türkiye'nin Hamas ile yakınlaşması Arap ülkeleri ve özellikle Mısır'ı rahatsız etmektedir. Hamas'ın İslamcı anlayışının ve Mısır'da bulunan Müslüman kardeşlerinin Türkiye'nin tavırlarından özgüven kazanacağını düşünen Mısır yönetimi bu durumu Mısır'ın içişlerine müdahale olarak görüp özellikle Gazze'ye yapılan saldırı sırasında, Türkiye'nin Hamas ile Mısır arasında arabulucu olmasını reddetmektedir.
3. Türkiye'nin bölgede attığı önemli adımlardan sonra İran'la kurduğu iyi ilişkiler bazı ılımlı sayılabilecek Arap ülkelerini (Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan) tedirgin etmiştir. Nitekim Gazze'ye yapılan saldırının ilk günlerinde Erdoğan'ın Arap dünyasında

⁷⁰ Raed Mahmud Ebu Mutlak, **Türkiye-İsrail İlişkileri ve Filistin Meselesine Etkileri (2002-2010)**, yüksek lisans tezi, El- Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin, 2011, s.92.

tarafları birleştirme çabası bahsi geçen Arap ülkelerinin tutumların nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

4. Türkiye ile ılımlı Arap ülkeleri arasında bulunan siyasi farklılık Türkiye'nin üstlendiği rolün zorlaşmasına neden olmaktadır. Fakat Türkiye'nin özellikle Katar ve İran ile iyi ilişkiye sahip olması, Türkiye'nin bu rolünü güçlendirerek Arap-İsrail sorununun çözümüne yönelik önerilerde bulunmasına yol açmıştır.
5. 2011 yılından itibaren Ortadoğu bölgesinde yaşanan ihtilaller zinciri sonrasında meydana gelen bölgesel değişikliklerden en çok etkilenen ülke Türkiye'dir. Zira bu bölgeye olan coğrafi yakınlığı ve ortak tarihi, kültürel, içtimai, siyasi ve iktisadi bağları bu noktada çok etkili olmuştur.

3.5.Türkiye'nin Filistin Meselesindeki Rolünün Sınırlılıkları

Türkiye'nin dış politikası kapsamında genel olarak Ortadoğu bölgesine ve özel olarak Filistin meselesine yönelik izlediği yaklaşımlara dayanarak etkili ve aktif hale getirmeye çalıştığı rolün tesiri altında kaldığı, ötesine geçmemeye özen gösterdiği birkaç sınır bulunmaktadır. Türkiye'nin bu rolünü sürdürmeye çalışırken ilerlemesine engel olan bazı sınırları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:⁷¹

1. Filistin meselesine müdahalesi ve özellikle Gazze ile ilgili konularda Türkiye, coğrafi nedenleri de düşündüğümüzde Mısır'ın bölgedeki rolünü göz ardı edememektedir.
2. Arap ülkeleri ile iyi ilişkilere sahip olmak ve hepsiyle aynı mesafede durmak isteyen Türkiye, insani yardım faaliyetleri konusunda elinden geleni yaparken diğer konularda da Gazze ve Hamas 'ı sonuna kadar destekleyip ılımlı olarak bilinen Arap ülkelerini zora sokmaktan imtina etmektedir.
3. Filistin barışı için toprak bütünlüğünü şart olarak gören Türkiye bir taraftan Hamas'ı tanıyacak diğer taraftan da Mahmut Abbas ile olan ilişkisini sürdürecektir şekilde bir denge kurmalıdır.
4. Filistin meselesi ve Hamas'ı desteklemekten vazgeçmesi konularında Türkiye, batı tarafından baskıya maruz kalabilecektir. Nitekim sözde Ermeni soykırımı tasarısının ABD kongresinin gündemine taşınması bu baskının bir örneğidir. Ayrıca Türkiye'nin üstleneceği rolün başka bir ülkeye verilmesi çabaları da mevcuttur. Bunun için

⁷¹ Muhammed Nuredin, "Filistin Meselesine Karşı Türkiye'nin politikasının Temelleri", **Filistin Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2010, S.83, ss.30-31.

Türkiye içerisinde Ak Parti'ye karşı Anayasa Mahkemesi yoluyla kapatma davası veya darbe eliyle iktidarı düşürme girişimleri söz konusu olmuştur.

5. Bir taraftan Arap ve İslam dünyasına yakınlaşma politikası takip eden Türkiye diğer taraftan AB'ye katılma çabasını ve isteğini iptal ettirmektedir. Türkiye özellikle Filistin meselesi ile ilgili olarak AB ile ortak bir tavır sergilemese de Orta Doğu'daki rolü konusunda AB ile çatışmayarak belirli sınırlara bağlı kalmaktadır. Çünkü Türkiye halen AB'ye katılma sürecinde ilerlemekte, AB ile ticaret hacmi toplam ticaret hacminin %55'ni kapsamaktadır. Ayrıca Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyeleri ile %65'lik bir ticaret oranına sahiptir.
6. Türkiye ile ABD arasında olan görüş ve tavır farklılıklarının varlığına rağmen, Türkiye'nin NATO'da kalması, ABD'den silah almaya devam etmesi, ABD ile ekonomik ve enerji hatları üzerinden çalışmaya devam etmesi; Türkiye'nin Filistin ve Arap-İsrail çatışmaları konusunda sağladığı desteği sınırlamaktadır.
7. Filistin meselesi konusunda Türkiye'nin bölgede adım atması her halükarda BM ve BMGK tarafından alınan kararlar çerçevesinde şekillenecektir. İsrail'in ve 1967 yılı sınırlarının BM tarafından tanınması bölgedeki durumu daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü Hamas bu kararları tamamen reddetmektedir ve dolayısıyla BMGK tarafından alınan kararlara saygılı olan bir Türkiye ile beraber hareket etmeyecektir.

4. TÜRKİYE'NİN FİLİSTİN MESELELERİ İLE İLGİLİ TUTUMU

4.1. Türkiye'nin Filistin ve İsrail Barış Görüşmeleri İle İlgili Tutumu

Barışı sağlamaya yönelik çabalar özellikle 1991 Madrid Barış Anlaşması müzakereleri Türkiye'nin İsrail ile kurduğu ilişkiyi biraz daha kabul edilebilir hale getirmiştir. Hatta bazı Arap ülkelerinin İsrail ile ilişki kurarak bu ülkeye temsilcilikler ve heyetler göndermeye başlaması ve özellikle Filistinlilerin bu müzakerelere katılması sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri daha rahat bir şekilde gelişmiştir. 1991 Barış görüşmelerinin olumlu sonuçlardan biri olarak Oslo'da yeni bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Batı Şeria ve Gazze bölgelerinde artık bir Filistin devletinin hâkim olması kararı alınmıştır. Bu durum Türkiye'nin Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile kurduğu ilişkileri artık Filistin devleti ile kurmasını sağlamıştır ve Türkiye-Filistin ilişkilerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

AK Partinin iktidara gelmesinden sonra Türkiye'nin resmi yönelimi artık İsrail ve Filistin ile dengeli bir ilişki kurmak yönünde şekillenmiştir. Hatta bu durum Filistin halkı ile daha fazla yakınlaşmayı ve duygusal bağların oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, Arap ve İslam âlemine daha fazla yaklaşmaya başlamış ve Filistin meselesini daha çok desteklemeye çalışmıştır.⁷²

Barışın en ideal yolunun İsrail'in 1967 sınırlarına kadar çekilmesi ve Gazze'den çıkarak yeni bir yol haritasının çizilmesi ve barış müzakerelerinin başlamasının sağlanması olarak gören Türkiye her iki tarafa da dengeli durarak destek vermiştir. Nitekim 2000 yılında İsrail Başbakanı Şaron'un Mescid-i Aksa'ya girmesi ve İsrail'in anlaşmalara sadık kalmaması, bir "Aksa İntifadası"nı başlatmıştır. Bu intifada sonrası duran ve donma noktasına gelen barış müzakerelerini yeniden başlatmak adına Abdullah Gül 4 Ocak 2005 tarihinde Ramallah kentini ziyaret ederek Filistinli yetkililerle görüşmüştür⁷³ ve *"İsrail'in Filistin halkına karşı yaptığı baskı ve abluka uygulamalarının ona rahat ve barışı getirmeyecek"* açıklamasını yapmıştır. Barış için en önemli adımın Filistin devletinin bağımsız olmasını ve bunun İsrail'in Gazze'den çekilerek yeni bir yol haritasının çizilmesi için önemli adım olacağını ve Türkiye'nin her iki tarafa destek olmaya hazır olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Ayrıca Gül; *"sadece güvenlik Orta Doğu'da barışı sağlayamaz, şiddet ve terör sadece savaş yanlılarının işine yarayacaktır. Türkiye olarak biz iki devletin kurulması ve barış içinde yaşamalarının barışı"*

⁷² Muhsin Mohammed Salih, a.g.e., s.36.

⁷³ A.g.e,s. 36.

⁷⁴ A.g.e, s. 36.

*sağlayacağına inanmaktayız. Arap İsrail çatışmasına son vermek adına BM tarafından verilen kararların uygulanması gerektiği kanaatindeyiz, Filistin yönetimi reformlara hız vererek güçlü Filistin devletini kurmalıdır.” demiştir.*⁷⁵

2 Mayıs 2005 tarihinde Ramallah kentini ziyaret eden başbakan Erdoğan ise tarafların istemesi halinde Türkiye'nin barış faaliyetlerine destek vereceğini açıklamıştır. Mahmut Abbas ile yapılan görüşme sonrasında ise *“Türkiye'nin her iki tarafla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ve yardım türünün belirlenmesi durumunda yardım ve destek vererek barışa giden yolda adım atmak istediklerini”* açıklamıştır.⁷⁶ 15 Haziran 2005 tarihinde de başbakan Erdoğan; *“Orta Doğu'da sağlanacak planlı bir barışın Türkiye için büyük önem taşıdığını ve belirlenen yol haritasının sorunları çözmek için çok iyi bir adım olduğunu”* belirtmiştir.⁷⁷

14 Şubat 2007 tarihinde İsrail Başbakanı Olmert Ankara'ya gelerek Türk yetkililerle görüşmüştür. Mekke'de Hamas ile Fetih hareketi arasında imzalanan anlaşma sonrasında gerçekleştirilen bu ilk ziyaret, kurulacak hükümetin İsrail tarafından tanınmasını sağlamak için büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Erdoğan; *“sadece Mahmut Abbas ile çalışmanın bir işe yaramayacağını ve yeni hükümetin kurulması halinde onu Ankara'ya davet edeceğini”* belirtmiştir. İsrail ise kendisini tanıması ve şiddeti bırakması koşuluyla Hamas ile görüşeceğini açıklamıştır.⁷⁸

11-13 Kasım 2007 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül; İsrail Başbakanı Şemon Perez ile Filistin Cumhurbaşkanı Mahmut Abbas'ı Ankara'ya davet etmiştir. Bu ziyaret Türkiye-İsrail ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. Ziyaret sonrasında İsrail Başbakanı Şemon Perez; *“barış mesaisinde Türkiye'nin büyük ve önemli rolü vardır”* açıklamasını yapmıştır.⁷⁹ Bu görüşmenin bir sonucu olarak da Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Orta Doğu'da Arap-İsrail Barış müzakerelerinin devam etmesini amaçlayan 27 Kasım 2007 tarihli Annapolis Konferansına katılmıştır. Ayrıca 17 Aralık 2007 tarihinde Paris'te düzenlenen Filistin halkına destek veren ülkeler zirvesine katılan Türkiye, Filistin halkına 50 milyon dolar destekte bulunmuştur.⁸⁰ Recep Tayyip Erdoğan Ocak 2008 tarihinde gerçekleştirilen Davos zirvesi sırasında, Şemon Perez ile görüşerek Gazze ablukasının devam etmesinin Filistin'i iki

⁷⁵ A.g.e, s. 36.

⁷⁶ Muhsin Mohammed Salih ve Beşir Musa Nafi, a.g.e., s.116.

⁷⁷ Muhsin Mohammed Salih, a.g.e., s.37.

⁷⁸ Muhsin Muhammed Salih, **2007 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2008, s.204.

⁷⁹ A.g.e, s.208.

⁸⁰ A.g.e, s.212.

devlete ayıracağını ve barış sürecini engellediğini söylemiştir.⁸¹ 2008 yılı sonlarında İsrail'in Gazze'ye saldırması nedeniyle bölgede gerilim artmıştır. Ayrıca 2009'da Erdoğan'ın "One Minute" olayı olarak bilinen Davostan çekilmesi ve 2010 yılındaki "Mavi Marmara gemisi" olayı gerilimi daha da artmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin barışa katkıda bulunma isteği devam etmiştir ve her fırsatta İsrail'in bazı istekleri yerine getirmesi koşulunda barış sürecinde etkili rol oynamaya hazır olduğunu belirtmiştir.

Nitekim Türkiye, 2010 yılında İsrail ile Mahmut Abbas yönetimindeki Filistin arasındaki barış müzakerelerini desteklemiştir ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bu dolaylı müzakereyi olumlu bulduklarını açıklamıştır.⁸² Ayrıca Mayıs 2010'da BM tarafından düzenlenen ve İsrail ile Filistin arasındaki barış müzakerelerinin devam etmesini amaçlayan konferansa İstanbul ev sahipliği yapmıştır. Bu konferansta konuşan Ahmet Davutoğlu, Filistin devletinin bağımsız ve güçlü bir ekonomi ile toprak bütünlüğüne sahip olması gerektiğini belirtmiştir.⁸³ Türkiye ayrıca Filistinlilerin bu müzakerelerde tamamen temsil edilmesi gerektiğini resmi dille açıklamıştır. Nitekim Erdoğan konuşmasında "*Filistin devlet başkanı Mahmut Abbas'ın tek başına bir şey yapamayacağını ve bunun sadece deve kuşu gibi kafayı kuma gömmek olduğunu, İsrail ile yapılan herhangi bir müzakerenin Hamas olmadan işe yaramayacağını*" açıklamıştır.⁸⁴

28-27 Mart 2010 tarihinde Libya'nın Sirt kentinde düzenlenen 22. Arap Ligi Zirvesine konuk olarak katılan Erdoğan şu önemli açıklamaları yapmıştır:⁸⁵

"Bizim Türkiye olarak Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere karşı sessiz kalmamız mümkün değildir. Her problemi ayrı ayrı bölgedeki diğer sorunlardan bağımsız olarak ele almak doğru değildir. Bölgemizin acil çözüm gerektiren sorunların başında da Filistin meselesi vardır. Bugün uluslararası toplum barış sürecini aktifleştirme konusunda sıkıntılar çekmektedir. Arap ülkeleri ve Filistin çekingen olarak direkt barış müzakerelerini kabul etmiştir. Biz bu noktada yol haritası değil yolun sonunu görmek istiyoruz. Kudüs bu bölgenin ve İslam âleminin tamamının göz bebeğidir. Dolayısıyla İsrail'in ilk kiblemiz Kudüs'e yaptığı ihlalleri kabul etmek mümkün değildir. İsrail İçişleri bakanının Kudüs bizim İsrail'in başkenti

⁸¹ Muhsin Muhammed Salih, **2009 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2010, s.172.

⁸² Muhsin Muhammed Salih, **2010 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2011, s.181.

⁸³ A.g.e., s. 181.

⁸⁴ A.g.e., s.181-182.

⁸⁵ Muhsin Muhammed Salih, **Türkiye ve Filistin Meselesi Bilgi Raporu 17**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2010, ss.38-39.

demesi bir deliliktir ve bizi hiçbir şekilde bağlamaz. Ayrıca İsrail'i yalnızlığa itecektir. İsrail bu yaptıklarıyla sadece uluslararası kuralları ihlal etmekle kalmadı, insani duyguları, tarihi vicdanı yaralamıştır. Unutmamalıyız ki Kudüs yanınca Filistin de yanar, Filistin yanınca da Orta Doğu yanar ve dünya barışa ulaşamaz. Ayrıca bu sorun BM, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından verilen kararları geçiştirmekle çözülmez. Tekrar hatırlatmak isterim ki biz Türkiye olarak Filistin meselesini yakından takip ediyoruz ve destekliyoruz ve şundan eminiz ki Filistin meselesi çözülürse bölgede barış mümkün olacaktır”.

Türkiye, Filistin devletinin BM tarafından tanınması için Filistin'e büyük bir destek vermiştir. 23 Eylül 2011 tarihinde düzenlenen BM genel kurulunda konuşan hükümet başkanı, Türkiye'nin Filistin'e özellikle BM'de tanınma konusunda desteğinin koşulsuz olduğunu ve İsrail tarafından yapılan uygulamalardan sürekli olarak rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Örneğin Filistin halkına karşı şiddet, yerleşim alanlarını genişletme, Gazze'ye abluka ve saldırılar gibi daha birçok uygulama sonrasında Türkiye bu meseleler konusunda kendi kararlarını objektif olarak vermeye başlamıştır. ABD ile olan ilişkilerinde bu meselelerin ayrı tutan bir politika izlemiştir.⁸⁶

İstanbul'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ikinci olağanüstü toplantısında konuşan Erdoğan şu önemli açıklamalarda bulunmuştur: *“Filistin devleti sınırları 1967 yılındaki gibi olmalı, İsrail Kudüs'te yerleşim yerlerini kurmaktan vazgeçmelidir. Filistin'de barış sağlanmadıkça Orta Doğu'da ve hatta dünyada barış olmayacaktır. İsrail'in Kudüs'te kurduğu duvar, Kudüs'ü batı şeriadından ayırmıştır ve ayrıca her yerde bulunan barikat ve kontrol noktaları Filistinlileri açık bir hapis hanede yaşamaya zorlamıştır. Bu durum değişmeli ve Gazze bu ablukadan acilen kurtulmalıdır.”*⁸⁷

Filistin meselesi ile ilgili diğer önemli bir açıklama da Dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından 21 Aralık 2017 tarihinde ABD'de düzenlenen BM olağanüstü genel kurul toplantısında yapılmıştır. Çavuşoğlu konuşmasında özellikle Kudüs'ün İsrail'in başkenti olacağı yönündeki bir kararın kabul edilmesinin uluslararası hukuku çiğnemek olacağını, bu durumun BM tarafından verilen bütün kararlara saldırı niteliğinde ve aynı zamanda insani değerlere saygısızlık olacağını, Türkiye'nin Filistin'in yanında olduğunu ve Filistin halkını

⁸⁶ Muhammed Nureddin, *“Türkiye ve ABD Orta Doğu'da: Farklılıklar ve Ortak Noktalar”*, **Arap İşleri**, 2009, s.155.

⁸⁷ Turkish PM Demands Halt to Israeli Settlement in West Bank, Hurriyet daily news, (electronic vision), <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=erdogan-calls-israel-forstopping-new-settlements-in-jerusalem>, Erşim tarihi 10/10/2019.

yalnız bırakmayacağını, Dünya'nın beşten büyük olduğunu belirtmiştir.⁸⁸ Türkiye'nin dönem başkanlığı yaptığı bu toplantıda bir yasa tasarısı hazırlanarak BM'ye sunulmuştur. Bu tasarıda bütün devletlerin BMGK tarafından Kudüs ile ilgili verilen kararlara saygılı olmaları istenmiştir. Nitekim tasarıya 9 ülke ret, 35 ülke ise tarafsız oy vermiştir.⁸⁹ Sonuç olarak 2002 yılında Türkiye'nin AK Parti iktidarında Kudüs'ün yahudileştirilmesi politikalarına karşı olup Filistin halkının yanında sabit bir tavır ile durduğunu, Batı Şeria'da yine aynı şekilde halkın yanında durduğunu, uluslararası örgütler nezdinde Filistinli mültecilerin Filistin'e dönüş haklarını savunduğunu açıkça görebiliriz. Hatta Türkiye, İsrail'in politika ve uygulamalarını şiddetle eleştirerek İsrail ile olan çıkar ve ilişkilerini tehlikeye sokmuştur.

4.2.Türkiye'nin Filistinliler Arasındaki Bölünmüşlük Ve İç Barışı Sağlama Konusundaki Rolü

Filistin meselesinin ilk gününden itibaren Türkiye anlaşmazlıkların çözümü konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Hamas'ın Gazze'yi silah zoruyla Fetih hareketinden arındırıp kontrol etmesinden sonra Türkiye müdahalede bulunarak Filistinlilerin arasını düzeltmeye, sosyal yapısını muhafaza etmeye, Filistin'nin milli planlarını korumaya ve Filistin hükümetini her zorluğa karşı ayakta tutmaya çalışmıştır. Nitekim R.T. Erdoğan, azledilmiş Hamas hükümeti başkanı İsmail Heniye ile yaptığı telefon görüşmesi yaparak *"biz Türkiye olarak aranızı düzeltmeye ve birliğinizi sağlamaya hazırız"* demiştir.⁹⁰

Türkiye anlaşmazlığın her iki tarafını da iyi tanıyan bir ülkedir. Hem Araplarla olan ilişkilerini hem de uluslararası ilişkilerini Filistin meselesinin çözümü konusunda çok iyi kullanmaktadır. Türkiye buna ek olarak bölgesel ve uluslararası ağırlığını, NATO üyeliğini, AB'ye katılım süreci gibi faktörleri kullanarak barış anlaşmasını desteklemektedir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Filistin'in hükümet başkanı Mahmut Abbas ile buluşmasında Türkiye'nin barışın sağlanması ve devam etmesi için imkânlarını ve ilişkilerini kullanmaya hazır olduğunu belirtmiştir. 26 Şubat 2009 tarihinde Kahire'de imzalanan uzlaşma anlaşması sonrasında dönemin Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu, ABD Dışişleri bakanı Hillary Clinton ile görüşerek anlaşmanın engellenmemesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca

⁸⁸ Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın web sayfası .http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundun-bm-genel-kurulu-acil-ozel-oturumuna-katilmak-uzere-ny-ziyareti_ar.ar.mfa , Erşim tarihi 15/10/2019.

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ Hasan Selman Elajremi, **Türkiye'nin Filistin Topraklarındaki Yardımları ve Filistin Bölünmesine Etkisi (2006-2012)**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, siyasi bilimler yüksek lisansı, Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin, 2015, ss.88-87.

Hamas ve Fetih hareketlerini ülkeye davet ederek barışın tamamlanması konusunda öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.⁹¹

Hamas'ın Filistin siyasal sürecinde var olması gerektiğini savunan Türkiye, bunun İsrail ile ateşkes sağlanmasına ve Hamas ve Mahmut Abbas ile barış yapılmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye bu yönde politikalar uygulayarak Filistin'in hükümeti ile Hamas'a eşıt mesafede durmaktadır.⁹²  rneğin 4 Şubat 2009 tarihinde Mahmut Abbas Türkiye'ye gelerek Filistin'in i  bölünmesini bitirmeye ve sorunları çözmeye çalışmak istediğini belirtmiştir. Türkiye de kendisine teknokrat ve bağımsızlardan oluşan bir hükümet kurmasını önermiştir.⁹³

31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'in özgürlük filosuna (Mavi Marmara Gemisi) yaptığı saldırısı bir kırılma noktası olmuştur ve Türkiye, Filistin'in i  bölünmesini çözen arabuluculuk rolünde daha aktif bir pozisyona gelmiştir. Nitekim 7 Haziran 2010 tarihinde o dönemin başbakanı Recep Tayip Erdoğan Türkiye'nin Hamas ile Fetih arasında barışı sağlamak adına arabuluculuk yapmaya hazır olduklarını söyleyerek Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad ile yaptığı ortak basın toplantısında Hamas ve Fetih arasındaki sorunu çözmenin vacip olduğunu, Türkiye'nin bu rolü almasının Mısır'ın rolünü hiçe saymak olmadığını ve herkesin üzerine düşüne yaparak bu sürece destek olması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁴ Ayırca Ahmet Davutoğlu, Mısır istihbarat başkanı  mer Süleyman ve Arap ligi başkanı  mer Musa; Hamas'ın ve Fetih hareketinin temsilcilerinin davet edilmesini ve taraflar arasında bir çözümün sağlanmasını önermiştir.⁹⁵ Yeni aynı şekilde Türkiye Mayıs 2011'de yeni bir girişimde bulunarak Filistinli tarafları barıştırmak ve hükümet kurmaları için destekte bulunmak amacıyla bir öneri sunmuştur. Bu  neri kapsamında Filistin hükümeti başkanı Mahmut Abbas Ankara'yı ziyaret etmiştir. Bu sırada Halid Meşal de Ahmet Davutoğlu tarafından Ankara'ya davet edilmiştir ve milli mutabakat hükümeti kurma fikri ile ilgili görüşünü almak istemiştir. Nitekim Türkiye; Filistin'nin birlik içinde ve güçlü olması gerektiğini ve böylece kardeş ve dost ülkelerin desteğini alacağını, Filistin devleti kurulmasını engellemek adına İsrail tarafından yapılan siyasi girişimleri bertaraf edeceğini, Mısır yönetiminin çabasını takdir ettiklerini ve bu rolü

⁹¹ Samer Hassan, **AK Parti Döneminde Türkiye'nin Filistin'de Kalkınma Alanındaki Etkisi, (2002-2012)**, Yüksek lisans Tezi, El-Nnecah Üniversitesi, Nabl s Filistin, 2012, s.62.

⁹² A.g.e., s.88.

⁹³ A.g.s., s.59.

⁹⁴ Muhsin Salih ,**Türkiye ve Filistin Meselesi Bilgi Raporu 17**, Ezzejtune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi Beyrut, 2010, ss.42-43.

⁹⁵ A.g.e., s.43.

desteklemek adına bu öneriyi sunduklarını belirtmiştir.⁹⁶ Yapılan bu barış görüşmelerin tamamına baktığımızda Türkiye'nin konuyla ilgili en üst düzeyde ilgilendiğini ve Türkiye'nin Filistin iç barışına verdiği önemi açıkça göstermektedir.

4.3. İsrail Tarafından Gazze'ye Uygulanan Ablukaya Karşı Türkiye'nin Tutumu

Gazze'ye uygulanan abluka konusunda Türkiye etkin bir tutum sergileyerek bu ablukayı resmi, siyasi, manevi ve halk bazında kaldırmaya yardımcı olmuştur. Filistin halkına destek için çok sayıda faaliyete de ev sahipliği yapmıştır. Parti toplantısında konuşma yapan Erdoğan *“İsrail'in bir gurup bahanesiyle halkın tamamını cezalandırmakta olduğunu, Türkiye'nin diğer ülkelerle çalışarak Gazze'ye uygulanan ablukayı kırmaya çalıştıklarını ve bu konunun Türkiye için öncelik taşıdığını”* açıklamıştır. Ayrıca 2008 yılında Ahmet Davutoğlu'nun evsizler için Gazze'ye prefabrik evler götürülmesine izin verilmesi isteği Ehud Barak tarafından reddedilmişse de 19 Ocak 2010 tarihinde Ahmet Davutoğlu, İsrail savunma bakanı ile görüşerek ablukayı kaldırmalarını ve Türkiye'nin Gazze'ye yardım götürmesi için izin verilmesini istemiştir.⁹⁷

“Türkiye ile Filistin'in kaderi birdir, Ankara ile Gazze'nin kaderi ayrı ayrı değildir” açıklamasını yapan Erdoğan'ın bu cümlesinde de Türkiye'nin Filistin ve özellikle Gazze konusunda takip ettiği dış politikasındaki belirgin değişim görülmektedir. Hatta Filistin halkının acılarına Türkiye tarafından gösterilen ilgi Arap ülkelerini geçmiştir.⁹⁸

İsrail ile olan ilişkileri normale döndürmenin koşulunu Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması olarak belirten Türkiye'nin bu isteğini İsrail yerine getirmemiştir.⁹⁹ Ancak İsrail ablukayı kaldırmamış olsa da Türkiye, Gazze'ye uygulanan ablukayı hafifletmeyi başarmıştır.¹⁰⁰ Gazze ablukasının kaldırılmasını isteyen ve destekleyen Türkiye, Avrupalı STK'lar başkanı Madi Arafat ile görüşmüştür ve görüşme sonrasında Arafat *“Türkiye'nin bu*

⁹⁶ Muhammed Eladil, **Filistin Barışını Sağlamak ve Mısır'ın Rolünü Devam Ettirmek Adına Yeni Türkiye Girişimi**, Alarabiya Net, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/06/23/154544.html>, Erşim tarihi 20/10/2019.

⁹⁷ **Gazze Ablukasını Kırmaya Çalışan Kafileler Bilgi Raporu 20**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2011, s.14.

⁹⁸ Muhammed Zahid Gül, **Türkiye'nin Abluka Konusundaki Rolü – Resmi ve Halk Olarak**, Orta Doğu Araştırm merkez, Amman http://www.mesc.com.jo/activities/Act_Sem/symposium/mesc-12-20.html, Erşim tarihi 30/10/2019.

⁹⁹ Selin Bölme, **İsrail'in Değişime Direnci 2012 Gazze Saldırısı**, SETA, Kasım 2012, s.16.

¹⁰⁰ Muhsin Muhammed Salih, **2016-2017 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2008, s.375.

konudaki rolünün çok önemli olduğunu ve diğer tüm ülkelerden etkili olduğunu” söylemiştir.¹⁰¹

4.4. Türkiye’nin Gazze Saldırıları İle İlgili Tutumu

4.4.1. 2008 Saldırısı Konusunda Türkiye’nin Tutumu

2008 yılında Gazze’de birçok saldırıları gerçekleşmiştir ve çok sayıda masum insan hayatını kaybetmiştir. Türkiye de İsrail’in yaptığı bu saldırıları çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Çünkü saldırıdan 5 gün önce İsrail başbakanı Ehud Barak, Türkiye’yi ziyaret ettiği sırada Gazze’ye saldırıda bulunmayacağını söylemesine rağmen Gazze saldırısını gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Erdoğan da “Türkiye’ye ihanettir” açıklamasını yapmıştır.¹⁰²

2008 Gazze saldırısı Türkiye siyasetinde bir değişime neden olmuştur. Türkiye, kendi kararlarını bağımsız bir şekilde vermiş, İsrail ve ABD ile müttefik olmasına rağmen ABD ile tamamen farklı bir tutum içerisine girmiştir. Nitekim dönemin başbakanı Erdoğan “Türkiye’nin Gazze’ye ve çocuklarına yapılanlar karşısında sessiz kalmayacağını ve adaleti sağlamak adına birşeyler yapmak zorunda olduklarını” açıklamıştır.¹⁰³ Ayrıca Erdoğan, Gazze saldırısının sorumlusunun İsrail olduğunu, Hamas’ın ateşkesine uyması halinde İsrail’in bu karara uymayacağını, İsrail’in Gazze saldırısının insani olmadığını ve yapılan bütün barış girişimlerine bir darbe olduğunu söyleyerek BM’nin acil müdahalede bulunması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴ Türkiye sadece demeç ve açıklamalar ile yetinmemiş ve her alanda çalışmalar başlatmıştır. Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle görüşmüş, ateşkes girişiminde bulunarak bölünmüş Arap tavrını ve kararlarını birleştirmeye ve saldırıyı durdurmaya çalışmıştır.¹⁰⁵

Türkiye’nin ateşkes girişimi askeri faaliyetin durdurulması ve bu ateşkesin kalıcı olması için hızlı bir plan olmuştur. 3 Ocak 2009 tarihinde yayına çıkan Sabah gazetesi Erdoğan’ın, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ve Filistin hükümetine iki aşamalı bir yol haritası sunduğunu ve bu yollardan birincisinin Gazze’de ateşkesi sağlamak, Filistinlilere yardım göndermek olduğunu;

¹⁰¹ Samer Hassan, **AK Parti Döneminde Türkiye’nin Filistin’de Kalkınma Alanındaki Etkisi (2002-2010)**, Yüksek lisans tezi, El-Nnecah Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2012, s.70.

¹⁰² Selin bölme, **Gazze’de Katliam Türkiye, Orta Doğu ve Filistin Sorunu**, SETA, Ocak 2009, s.10.

¹⁰³ Samer Hassan, a.g.e., s.64.

¹⁰⁴ Lokman Ömer Mahmur Ennuaymi, **Türkiye’nin Filistin Meselelerine Karşı Tutumu ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi, (2002-2011)**, Bölgesel Araştırmalar Merkezi, Musul Topluluğu, 2010, s.37.

¹⁰⁵ **Gazze Operasyonu ve Başbakan Erdoğan’ın Orta Doğu Turu**, ORSAM, <https://www.orsam.org.tr/tr/gazze-operasyonu-ve-basbakan-erdogan-in-ortadogu-turu/>, Erşim tarihi, 05/11/2019.

ikinci aşamanın da barış müzakerelerini başlatmak ve Gazze'ye uluslararası barış gücü göndermek ve İsrail ile Hamas arasında anlaşma sağlamak olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁶ 17 Ocak 2009 tarihinde ise İsrail ve 18 Ocak 2009 tarihinde Filistin tarafının ateşkesi imzalaması sonrası dönemin Türkiye dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu, Hamas'ın ateşkesi Türkiye'nin talebi üzerine kabul ettiğini açıklamıştır.¹⁰⁷

Yukarıda açıkladığımız tutum ve faaliyetlere istinaden Türkiye'nin rolünün gerçekçi ve kararlı olduğunu açıkça görmekteyiz. Bunun bir örneği Türkiye'nin İsrail tarafından ateşkes konusu dışında herhangi bir nedenle heyet kabul etmemesidir. Nitekim dönemin başbakanı Ali Babacan bir açıklamasında *“kapılarımız açıktır, fakat Türkiye'ye gelmek istiyorsanız ateşkesin koşulları hakkında konuşmanız gerekmektedir. Sadece İsrail ile Türkiye arasında iyi ilişki var demek için gelmenizi istemiyoruz”* demiştir.¹⁰⁸

4.4.2. 2012 Saldırısı Konusunda Türkiye'nin Tutumu

2012 sonbaharında İsrail'in Gazze'ye yaptığı saldırı karşısında Türkiye güçlü bir tutum sergileyerek Gazze'ye destek vermiştir. Türk Dışişleri bakanlığı *“İsrail'in bugün başlatmış olduğu Gazze operasyonu, bu ülkenin saldırgan politikalarının son örneğini teşkil etmektedir. İsrail'in bu saldırısını şiddetle kınıyoruz ve derhal durdurulmasını talep ediyoruz”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁹ Çatışmalar sürerken 17 Kasım 2012 tarihinde Mısır'a giden Erdoğan hem eski Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ile hem de Katar Emiri ve Halid Meşal ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Hamas ve direniş taraflarının istekleri, başta Gazze'ye yapılan saldırının durdurulması, ablukanın kaldırılması olarak belirlenmiştir.¹¹⁰ Hamas ile İsrail arasında ateşkese ulaşmak için Türkiye, Mısır ve Katar birlikte hareket etmiştir. Başka bir ifade ile bu üç ülkenin çalışmaları sonucunda bir ateşkes anlaşmasına ulaşılmıştır.¹¹¹ Türkiye'nin çabaları sadece siyasi söylem ve açıklamalarla sınırlı kalmamıştır. Türk yardım kabileleri sürekli olarak Gazze halkına yardım götürmeye, özellikle sağlık ve

¹⁰⁶ Lokman Ömer Mahmur Ennuaymi, a.g.e., s.37.

¹⁰⁷ Muhsin Salih, **Türkiye ve Filistin Meselesi Bilgi Raporu 17**, Ezzeytune Araştırma Danışmanlık Merkezi, Beyrut, Lübnan 2010, s.46.

¹⁰⁸ T24 Web Sitesi, **Babacan: Livni Ateşkesi Konuşacaksa Gelsin**, <https://t24.com.tr/haber/babacan-livni-ateskesi-konusacaksa-gelsin,24471>, Erşim tarihi 06/11/2019.

¹⁰⁹ TC Dışişleri Bakanlığı'nın Web Sayfası, **NO: 261, 14 Kasım 2012, İsrail'in Bugün Başlatmış Olduğu Gazze Operasyonu HK**, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa, Erşim tarihi 06/11/2019.

¹¹⁰ Muhsin Muhammed Salih, **2012-2013 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut 2014, s.180.

¹¹¹ Selin bölme, **israil'in Değişime Direnci 2012 Gazze Saldırısı**, SETA, Kasım 2012, s.18.

tıbbi ekipman malzemelerini TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajans Başkanlığı) kurumu aracılığıyla göndermeye devam etmiştir ve ayrıca Filistinli mültecilere yardım örgütü olan UNRWA (United Nations Relief and Works Agency For Palestine Refugees in the Near East)’e maddi destekte bulunmuş ve gıda yardımı yapmıştır.¹¹²

4.4.3. 2014 Saldırısı Konusunda Türkiye’nin Tutumu

2014’de İsrail’in Gazze’ye saldırması karşısında Türkiye 2008 ve 2012’de verdiği tepkinin aynısını göstermiştir. Türkiye bu saldırının durdurulmasını isteyen ilk ülke olmuştur ve bu saldırıyı Gazze halkına karşı yapılan bir ceza olarak niteledirmiştir.¹¹³ Ayrıca Türkiye hükümeti Gazze’ye yapılan İsrail saldırıları sırasında şehit olanlar için üç günlük yas ilan etmiştir ve Filistin halkına yardım toplaması için Diyanet İşleri Başkanlığına talimat vermiştir.¹¹⁴ Filistin direnişi taraflarının isteklerini, ABD Dışişleri bakanı John Kery aracılığıyla, İsrail’e ulaştıran iki ülke Türkiye ve Katar olmuştur.¹¹⁵ Katar ve Türkiye’nin bu girişimi özellikle Mısır tarafından endişeyle karşılanmıştır. Çünkü Türkiye, Mısır yerine olaya müdahil olmak isterken Mısır Türkiye’nin bu konuyla ilgisi olmadığını düşünmektedir. Başka bir ifade ile Filistin meselesi Mısır’ın milli güvenlik meselelerinin başında gelmektedir. Buna binaen Türkiye, Mısır girişimi karşında Katar’ın girişimini desteklemiştir. 25-27 Temmuz 2014 tarihinde Paris’te gerçekleştirilen görüşmelere katılarak Filistinlilerin isteklerini aktaran sözcü bir ülke olmuştur.¹¹⁶ Fakat Türkiye bu saldırı sonrasında eski saldırılara oranla daha etkisiz kalmıştır. Bunun nedeni hem uluslararası sistemdeki değişiklikler hem de özellikle Mısır’da Mursi sonrası Gazze’ye ve Hamas’a gerçekleştirilen düşmanca tutumdur. Hatta Türkiye ile İsrail’in arasının bozulması, Türkiye’nin bu konudaki etki gücünü azaltmıştır.¹¹⁷

¹¹² Ahmet Yusuf, “İnsan Bir Duruştur: Erdoğan Sana Gazze’den Bin Selam ve Tebrik Olsun”, SEMA Haber Ajansı, <https://samanews.ps/ar/post/210158.....D9%81> , Erşim tarihi 08/11/2019.

¹¹³ Gazze Saldırısı ile İlgili Arap Ülkelerinin Tavrı, **Noon post**, <https://www.noonpost.com/content/3226> , Erşim tarihi 10/11/2019.

¹¹⁴ Muhsin Muhammad Salih, **2014-2015 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut 2016, s.196.

¹¹⁵ Elmagazi ve diğerleri, “Gazze Şeridi’ndeki 2014 saldırganlığına yönelik Arap ve Batı’nın tutumlar”, **2014 Gazze Saldırısı, Analiz Okuması**, Filistin Stratejik Araştırma Enstitüsü, İBDA Araştırma ve Eğitim Kurumu, C.1, 2015, s.297.

¹¹⁶ Murat Yeşiltaş, “Türkiye’nin Gazze İçin Çözüm Arayışı, Aljazeera Türk, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyenin-gazze-icin-cozum-arayisi>, Erşim tarihi 15/11/2019.

¹¹⁷ Muhsin Muhammed Salih, **2014-2015 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2016, s.196.

4.5. Türkiye Tarafından Filistin'e Yapılan Yardımlar

Türkiye uzun süredir Filistin'e çeşitli yardımlar yapmaktadır. Bu yardımların bir kısmı resmi kurumlarca diğer kısmı da STKlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Yardımlar kapsamında maddi, eğitimsel destek verilmekte, Filistin hükümeti ve halkına rehberlik yardımı sağlanmaktadır.

Türkiye özellikle Filistin topraklarında olmak üzere bölgesel ve uluslararası alanda etkin ve girişimci bir rol oynamıştır. Gerçekleştirdiği maddi ve ayni yardımları Filistin meselesi söylemini ve tutumunu destekler nitelikte olmuştur. Nitekim Türkiye, Batı Şeria ve Gazze'de çok sayıda ticari, insani, ekonomik ve gıda ofisi açmış, Filistin ile Türkiye arasında ticari ilişkileri geliştirmiş, böylece Filistin'in İsrail'e karşı durumunu güçlendirmiş ve desteklemiştir.¹¹⁸

Ahmet Davutoğlu da Türkiye'nin Ortadoğu'da uygulayacağı politikanın etkin, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik olması gerektiğini, bu amacı gerçekleştirmek için de büyük imkânlara ihtiyaç olduğunu açıklamıştır.¹¹⁹

Türkiye Odaları ve Borsalar Birliği (TOBB) 2006 yılında 100 milyon dolarlık büyük bir anlaşmayı fonlamıştır. Ayrez kapısı yakınında bir Sanayi bölgesi inşa etmek hakkında olan bu anlaşma, Filistin hükümeti ile İsrail arasında imzalanmıştır. Nitekim bu projede 6 ila 10 bin Filistinlinin istihdam etmesi öngörülmekteydi.¹²⁰ Türkiye 2007 yılında Paris'te düzenlenen Filistin halkına destek veren ülkeler konferansına katılarak 50 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur.¹²¹ Ayrıca Arap Uluslararası Gazze İmar Heyeti'nin 2009'da İstanbul'da düzenlediği yardım konferansına katılan bazı Türk iş adamları da 350 milyon dolar yardım verilmesi kararı almıştır. Bu yardım kapsamında sağlık merkezi, konut ve eğitim projesi yer almaktadır. Toplam bütçesi ise 500 milyon dolara ulaşmaktadır.¹²²

2013 yılında Filistin İşadamlarından oluşan bir heyet Türkiye'de düzenlenen iş konferansına katılmıştır. Konferansta konuşma yapan Gazze işadamları derneği başkanı Ali Elhayek,

¹¹⁸ Samer Hassan, a.g.e., s83.

¹¹⁹ Ahmet Kauud, **Türkiye'de AK Partinin Metodolojisi**, Siyasi Kalkınma Vizyon Merkezi, İstanbul, Türkiye, 2016, s.16.

¹²⁰ Muhsin Salih, **2006 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2007, s.183.

¹²¹ Muhsin Salih, **2007 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2008, s.202.

¹²² Muhsin Salih, **2009 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2010, s.208.

Türkiye-Filistin arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ticaret hacminin yükseltilmesi ve iş adamlarının her alanda işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, çift taraflı vergi uygulanmaması, yatırımların teşvik edilmesi, serbest ticaretin desteklenmesi, Filistin menşeli ürünlerin Türkiye piyasasına girmesinin kolaylaştırılması gibi hususlar üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Aynı yılda Filistin Başbakanı Rami Elhamadalla, Türkiye'nin Filistin temsilcisi Şakir Özkan ile Başbakanlıkta görüşmüştür. Taraflar bu toplantıda Cenin kentinde bulunan Sanayi bölgesi arazisi sahiplerine 9,7 milyon dolarlık ödeme yapılması konusundaki anlaşmayı imzalamıştır.¹²³ Türkiye hem 2014'te hem de 2015'te "Türkiye, Filistin'in Dünyaya Açılan Kapısı" adlı uluslararası konferansı düzenlemiştir. Bu konferanslara Türkiye ve Filistin ekonomi bakanlarının yanı sıra yüzlerce iş adamı katılmıştır. Konferans neticesinde ekonomi, ticaret ve turizm gibi alanlarda çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.¹²⁴

Eskiden Türk yardımları ve yatırımları Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından yapılmaktaydı, ancak 2016 yılında Kudüs ve Civarındaki Osmanlı Mirasını Kuruma ve Yaşama Derneği (MİRASIMIZ) Kudüs'te bir mescit ve 70'ten fazla evi restore etmiştir. Bu kapsamda Filistin hazinesine 10 milyon dolar yardım direkt olarak gönderilmiştir.¹²⁵ Aynı yıl Türkiye, Gazze şeridinde bulunan hastanelere 1,5 milyon dolar yardım yapmıştır. Böylece acil sağlık ihtiyaçları ve 13 hastaneye 6 aylık yakıt sağlanmıştır. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ile UNRWA koordineli olarak çalışmıştır ve önemli ilaçlar temin edilmiştir. Filistin eğitim Bakanı Sabri Saydım, Türkiye-Filistin arasında eğitim alanında yapılacak bir işbirliği anlaşmasının parlamentodan geçtiğini ve Fatih projesinin Filistin'de de uygulanarak tablet bilgisayarların dağıtılacağını açıklamıştır.¹²⁶ Türk Vizyonunu Ortadoğu'da uygulamak için ve Filistin meselesinin dini ve kültürel önemine istinaden Türkiye aşağıdaki kurumları oluşturmuştur.

4.5.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

1992'de Türkiye dışişleri bakanlığına bağlı olarak kurulan TİKA resmi bir kurum olup, Türk Cumhuriyetleri devletlerinin kendi sosyal yapılarını tesis etme konusunda yardımcı olmak,

¹²³ Muhsin Salih, **2013 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2014, s.178.

¹²⁴ Muhsin Salih, **2014-2015 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2016, s.202.

¹²⁵ Muhsin Salih, **2016-2017 Filistin Stratejik Raporu**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2018, s.178.

¹²⁶ A.g.e., ss.385-386.

sağlıklı şekilde kimliğini oluşturmak, kültürel, sosyal, ekonomik, politik haklarını geliştirmek amaçlarını taşımaktadır. Etkin siyaset anlayışı ile TİKA, Türk dış politikasının uygulama aracı haline gelmiştir. Çalışmalarını 59 ülkede 61 koordinasyon ofisi ile gerçekleştirmektedir. Hizmetlerinden yararlanan ülke sayısı ise yaklaşık 150'dir. Bu etkin siyaset anlayışı ve yaygınlığı ile TİKA diğer ülkelerin dış politikalarına etki etmektedir. 2002 yılına kadar dünyada sağladığı yardım miktarı 85 milyon dolara ulaşmıştır. Ardından Türkiye, bu yardımların miktarını 2015 yılında 3 milyar 913 milyon dolara, 2017 yılında ise 8,7 milyar dolara yükselterek dünyada yardım yapan ülkeler arasında ön sıralarda bulunmuştur.¹²⁷

Türkiye'nin Filistin meselesindeki rolünü güçlendirmek adına 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan, TİKA'nın Ramallah ofisinin açılışını yapmıştır. TİKA eğitim, içme suyu temini, sağlık ve ortak mirası koruma gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.¹²⁸ TİKA günümüze kadar 332'si Batı Şeria'da, 81'i Kudüs'ün işgal altındaki doğusunda, 130'u ise Gazze'de olmak üzere toplamda 543 projeye imza atmıştır. Ayrıca sosyal altı yapı ile ilgili olarak kadını güçlendirme, STK'ları destekleme gibi sosyal ve sportif faaliyetler gerçekleştirmiştir.¹²⁹ Batı Şeria'da "Filistin'in her kentine bir okul" sloganı altında 6 adet okul inşa etmiştir. Örneğin Halil kentinde "Halil'deki Türk okulu" adı altında bölgenin en iyi okullarından biri açılmıştır. Nablus kentinde ise "Nuri Pakdil Kız Okulu"nu inşa etmiştir. Ayrıca 9 okulun restore edilmesini, 20 eğitim kurumunun ekipman ile desteklemesini ve 13 okula bilgisayar desteğinde bulunulmasını sağlamıştır. 2014 yılında ise Batı Şeria'da bulunan Tobas kentinde bir Türk hastanesi inşa etmiştir. 2016'da da Gazze'de Türk-Filistin arkadaşlık hastanesi kurulmuştur ve önümüzdeki dönemde açılması beklenmektedir.¹³⁰

Türk-Filistin ortak tarihinin muhafaza edilmesini amaçlayan TİKA, kültürel alanda çalışmalar yaparak, Osmanlı Devleti döneminden kalan tarihi binaları restore etmektedir. Bu yapılardan bazıları, Kubbetüs Sahra altın kaplama hilali ve Sultan Abdülhamit han tarafından yaptırılan Nablus kentinde bulunan saat kulesidir. Mescid-i Aksa ve Filistin'i tanıtan İngilizce ve Türkçe broşürler de TİKA tarafından bastırılmıştır. Bunun yanında son on yılda 2500'ü Türk-Filistin ilişkilerini konu alan ve 1000'i Filistin meselesi ile Arap-İsrail çatışmasını konu alan toplamda

¹²⁷ TİKA'nın Resmi Web Sayfası, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> , Erşim tarihi 20/11/2019.

¹²⁸ Samer Hassan, a.g.e., s.85.

¹²⁹ Filistin TİKA Tarafından Yürütülen "Gelişen Türk Kalkınma Modeli" Adlı proje ile birlikte ilerliyor, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajans Başkanlığı Resmi Web Setisi, <https://www.tika.gov.tr/ar/news/detail-45982> , Erşim tarihi 01/12/2019.

¹³⁰ TİKA 2005 Yılından Beri Filistin'de 543 İnsani ve Kalkınma Projesi Yürütülmüştür, Anadolu Ajans web setisi, <https://www.aa.com.tr/ar/.....1210736>, Erşim tarihi 05/12/2019.

3500 kitap yayınlamıştır. İki ülke arasında dostluk ilişkilerinin gelişmesi adına Türkiye-Filistin Üniversite Mezunları Derneği'ni restore etmiştir.¹³¹

4.5.2. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)

1992 yılında kurulan diğer bir sivil toplum kuruluşudur. İnsan hakları ve özgürlükler konularını ön plana çıkararak mağdurlara, evsiz ve muhtaçlara yardım etmeyi, savaş ve afet bölgelerine giderek yardımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Şuan 135 ülke ve 5 kıtada faaliyet yürütmektedir.¹³²

2009 Gazze savaşı sonrası Gazze'de ofis kuran bu dernek, 37 personel ve 60 gönüllü vasıtasıyla insani hizmetler, sağlık ve acil yardımlar, yetim bakım hizmetleri, eğitim ve psikolojik destek vermekte olup Gazze halkının çektiği zorlukları hafifletmeye çalışmaktadır. Ayrıca dernek Filistin'in çeşitli bölgelerinde hizmetlerini sunmaya devam etmektedir. Resmi web sitesinde yer alan bilgilere göre dernek aşağıdaki faaliyetlerde bulunmuştur:¹³³

1. Ramazan ayında yapılan yardımlardan 70 - 80 bin kişi yararlanmıştır
2. 130 bin Gazzeli, derneğin çalıştırdığı mutfaktan yararlanmaktadır
3. 10 bin ihtiyaç sahibine zekât dağıtımı yapılmıştır
4. 3 bin kişiye rehabilitasyon kursları verilmiştir
5. Gazze'de bulunan 6 bin yetim çocuğa, Batı Şeria'da 16 bin yetim çocuğa yetim kefaleti programı kapsamında düzenli destek verilmektedir.

4.5.3. Uluslararası İnsani Yardım Derneği (Yardımelî)

Kar amacı gütmeyen bu eğitim ve insani yardım derneği, engellilere, savaş, doğal afet mağdurlarına ve muhtaçlara yardım etmek için 2007 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Dernek 20 ülkede faaliyet göstermektedir ve Gazze'deki ofisini 2010 yılında açmıştır.¹³⁴ 2008 yılı sonunda İsrail tarafından Gazze'ye yapılan saldırı sonrasında bu şehirde faaliyete başlayan

¹³¹ “Filistin TİKA Tarafından Yürütülen “Gelişen Türk Kalkınma Modeli” ile birlikte ilerliyor”, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Resmi Web Setisi, <https://www.tika.gov.tr/ar/news/detail-45982> , Erşim Tarihi 05/12/2019.

¹³² Samer Hassan, a.g.e., s.85.

¹³³ İHH'nin Resmi Web Sayfası, Gazze, Filistin, <https://www.ihh.org.tr/ar/palestine-gaza>, Erşim Tarihi 06/12/2019.

¹³⁴ Yardımelî'nin Resmi Web Sayfası, <https://yardimeli.org.tr/tr/icerik/18253/244/> , Erşim tarihi 07/12/2019.

dernek, 4509 ailenin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca Ramazan aylarında ve bayram gibi dini günlerde yardımlarda bulunmaktadır.¹³⁵

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Filistin Cumhurbaşkanı Mahmut Abbas arasında 2017 yılında bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Abbas *"Filistin'de hastane, okul ve konut olmak üzere birçok projenizi takdir ile karşılamaktayız, ayrıca Cenin kentinde yaptığınız Sanayi bölgesi çok önemli bir projedir"* açıklamasını yapmıştır.¹³⁶ Sonuç olarak Türkiye, Filistin meselesini tamamen benimsediğini yaptığı her türlü yardımla göstermektedir. Hamas-Fetih-Filistin hükümeti ayırmaksızın herkes ile çalışan Türkiye halkın desteğini almaktadır. Türkiye ayrıca Filistin devletine ve halkına verdiği destekle o bölgede ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu'da istikrarı desteklemektedir. Aynı zamanda Filistin ile ticari, ekonomik ve siyasi işbirliği içerisinde olup, resmi ve sivil kuruluşlar ile yardımlarda bulunarak Filistin devletinin kurulmasına destek vermektedir.

¹³⁵ Muhsin Salih, **Türkiye ve Filistin Meselesi Bilgi Raporu 17**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2018, s.59.

¹³⁶ Cumhurbaşkanı Mahmud Abbas'ın Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ortak basın toplantısında yaptığı konuşma, Filistin TV, <https://www.youtube.com/watch?v=1RWkFrZ9tU4>, Erşim tarihi 10/12/2019.

5. FİLİSTİN SORUNU KONUSUNDA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

5.1. İsrail'in Kuruluşundan 1990'lı Yıllara Kadar Türkiye-İsrail İlişkileri

29 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulunda oylanan taksim planından sonra Kudüs'ün uluslararası statüsü ile birlikte Arap ve Yahudilerin iki ayrı devlet kurması kararlaştırılmıştır. Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin sona yaklaştığı bir dönemde David Ben Gurion'un Yahudi Ulusal Konseyi'ndeki bir oylama gerçekleştirmiştir. Bu oylamadan sonra 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail'in kuruluşu resmen ilan edilmiştir. 28 Mart 1949'da İsrail'i de facto olarak tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri bir bakıma İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzenindeki güç odakları çerçevesinde düşünülmüştür. Bu durum Sovyet Rusya'nın yayılcı politikalarının karşısında ABD politikaları yönünde tavır sergilenmesinin dolaylı bir ürünü olarak algılanmıştır. Türkiye her ne kadar İsrail'in 29 Kasım 1947 tarihinde BMGK tarafından belirlenen sınırlarını kabul ettiğini beyan etmişse de ve 1948'den sonra elde ettiği topraklarını tanımadığını belirtmişse de 9 Mart 1950'de Tel Aviv'de büyükelçilik açtığını ilan etmiş ve iki yıl sonra ilk büyükelçisini göreve göndermiştir.¹³⁷

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında İsrail-Filistin muhalefetine taraf olmama niyetinde olan Türkiye, ABD'nin ısrarları ile 1955 yılında Bağdat Paketi'nı imzalanmıştır. Bu Pakt'ın üyeleri İngiltere, Pakistan, Irak'tır ve Sovyetlerin Orta Doğu bölgesinde nüfuz kazanmasını engellemek amacıyla kurulmuştur. Pakt'ın imzalanması sırasında Irak Başbakanı Süleyman Es-Said tarafından Filistin çıkarlarının korunmasına yönelik ek bir belge Adnan Menderes'e sunulmuştur. Irak ile olası bir muhalefet durumunda Pakt'ın kendi aleyhinde çalışacağını düşünen İsrail ise çok tedirgin olmuştur. Bunun üzerine Mederes; ülkelerin ikili ilişkilerinde Pakt'ın olumsuz bir etkisi olmayacağına dair bir güvenceyi İsrail'e vermiştir.¹³⁸

1956 yılına gelindiğinde Mısır Devlet Başkanı Abdul Nasır, Süveyş kanalını millileştirme düşüncesi ile İngiltere'yi karşısına almıştır. Sınır sızmalarını bahane eden ve İngiltere'nin desteğini alan İsrail, Kahire'yi işgal etmiştir. Bu durum Türkiye'de olumsuz karşılanmış ve uluslararası platformlarda işgalin derhal sonlanması gerektiği her seferinde belirtilmiştir.

¹³⁷ Malik Bileydi Koç, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**. Günizi yayıncılık, 2006, s.295.

¹³⁸ Gener Özcan, *"Türkiye-İsrail İlişkileri 50 Yılına Girerken"*, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, DER yayınları, İstanbul, 2001, s.161.

Ayrıca 26 Kasım 1956 tarihinde Tel Aviv'deki Türkiye Büyükelçiliği'nin kriz sonlanana kadar maslahatgüzar seviyesinde tutulacağı ifade edilmiştir. 1958 yılına gelindiğinde Türkiye-İsrail yakınlaşması yeniden bir ivme kazanmıştır. Nitekim David Ben Gurion'un Türkiye'yi ziyaret etmesi ile diplomatik askeri ve istihbarat konularında iki ülkenin birbirleriyle çalışmalarını öngören Çevresel Pakt 29-30 Ağustos 1958'de imzalanmıştır.¹³⁹ 1950-60'lı yıllar arasında Türkiye-İsrail ilişkileri, Batı-NATO perspektifinde ikili ve olumlu ilişkiler yürütme odağında toplanmıştır, ancak bazı zamanlarda sorunlar yaşansa da Türkiye, Arap ülkelerinin tepkisini çekmemek için İsrail ile kapalı diplomasi yoluyla ikili ittifaklara girmiştir.¹⁴⁰

1964 yılında Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, Rum çetelerinin taciz ve cinayetlerine maruz kalmıştır. Bu üzücü olay sonrasında Türkiye'nin adaya müdahale etmesi tartışmaları gündeme gelmiştir. Türk dış politikasında "Johnson Mektubu" olarak geçen hadise neticesinde ABD-Türkiye ilişkileri gerilemeye başlamış ve Batı-Nato ittifakından uzaklaşan Türkiye'nin algı çerçevesi yeniden şekillenmiştir. Bu da Türkiye-İsrail ilişkilerini zayıflatmıştır.¹⁴¹ 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı sonrasında İsrail'in savaştığı Arap devletlerden toprak elde etmeye yönelik işgalini kınayan Türkiye, BMGK'nda İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesi gerektiğini vurgulamış ve Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) uluslararası camiada destek vermiştir.¹⁴² 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda ise Türkiye her iki tarafa da eşit mesafede durmuş ve 1974'de Lahor'da toplanan İKÖ'nün Müslüman ülkelerin İsrail ile ilişkilerini kesmelerine yönelik kararını çekimser karşılamıştır.¹⁴³ 1975 yılında gerçekleştirilen BMGK'nda Türkiye, uluslararası camiada Kıbrıs Sorunu'na destek aramanın etkisiyle Siyonizmin ırkçılık olduğu yönünde oy kullanmıştır. Ayrıca 1979 yılında maslahatgüzar seviyesindeki Tel Aviv Büyükelçiliği'ne karşın FKÖ'nün Ankara'da maslahatgüzar seviyesinde diplomatik temsilcilik açmasına onay vermiştir. 1970-80'li yıllar arasında ise Türkiye-İsrail ilişkilerinin genel seyrinde Türkiye'nin oynadığı rol, Araplardan yana bir siyaset seyretmesine rağmen İsrail ile ilişkileri koparma niyetinde olmadığı izlenimini vermektedir.¹⁴⁴

¹³⁹ Gener Özcan, a.g.e., s.162.

¹⁴⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri", **Akademik Orta Doğu**, 2010, s.50.

¹⁴¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.418.

¹⁴² Tünel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze ", **Akademik Orta Doğu**, C.5, S.1, 2010, s.13.

¹⁴³ Gener Özcan, a.g.e., s.164.

¹⁴⁴ Umut Uzer, " Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", **Ortadoğu Etütleri**, C.2, S.2, Ocak 2011, s.144.

Gerçekleştirilen 1980 darbesi sonrası Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren; Arap devletlerine yaptığı bir ziyaret sonrasında bölgedeki istikrarsızlıkların temel sebebinin İsrail olduğunu beyan etmiştir ve ABD'deki 61 senatörün Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'ne bir mektup göndererek Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumlarının Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğini dair bilgi vermiştir.¹⁴⁵ Askeri yönetim sonrası iktidara gelen Özal hükümetinin ABD-Batı yanlısı liberal politikalar seyreden bir tavır içerisinde hareket ederken, aynı süreç içerisinde Türkiye'de terörist örgütlerin kanlı eylemler gerçekleştirmesi neticesinde Ortadoğu'daki Arap devletlerin bu örgütler karşısındaki tavrı Türkiye'nin Ortadoğu'daki pozisyonunu yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Tüm bu süreç içerisinde 1982 yılında Lübnan'ı işgal eden İsrail'in ise Ermeni terör örgütü Asala ile ilgili elde ettiği istihbarat verilerini Türkiye ile paylaşması ikili ilişkiler açısından önemli bir yükseliş arz etmiştir. Türkiye ise Ekrem Güvendiren'i 1986 yılında Tel Aviv maslahatgüzarı olarak atamış ve durgun görünen iki ülke ilişkileri hızla normalleşme yoluna girmiştir.¹⁴⁶

1990'lı yıllarda Körfez savaşının ortaya çıkması ile birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri olumlu bir seyir göstermiş ve ABD'nin bu ilişkilerin gelişmesine katalizör olmasından sonra ABD-İsrail-Türkiye üçgeni kurulmuştur. Aynı dönemde Orta Doğu coğrafyasında Arap olmayan bir müttefike ihtiyaç duyan İsrail'in bölgedeki yalnızlık kaygılarını gidermede Türkiye önemli bir unsur olarak görülmüştür.¹⁴⁷ Ayrıca 1992-1994 yıllarında Türkiye ile İsrail arasındaki dış ticaret hacmi %50 oranında bir artış göstermiştir ve benzer bir biçimde askeri alanda da önemli işbirlikleri yoluna gidilmiştir.¹⁴⁸ Nitekim 1994 ve 1996 yılları arasında Hava Kuvvetleri Komutanlıklarının ortak eğitim programlarına yönelik anlaşma imzalanmış ve İsmail Hakkı Karadayı İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Genelkurmay Başkanı olmuştur. Benzer bir biçimde 1998-99 arasındaki dönemde Türkiye, İsrail ve ABD'nin Hayfa şehrinde "Güvenilir Denizkızı" adlı tatbikatı gerçekleştirmesi Mısır, Irak ve Suriye'nin tepkisini çekmiştir.¹⁴⁹

1995 yılında Suriye-Yunanistan arasında ortak bir askeri anlaşma imzalanması Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Türkiye de buna karşılık olarak bilhassa askeri konularda İsrail ile yakınlaşmıştır. Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşması askeri konularda Batı'dan yardım istemesini de kolaylaştırmıştır. Şüphesiz ki Türkiye'nin 90'lı yıllarda İsrail'e özellikle askeri

¹⁴⁵ Tünel Yılmaz, a.g.e., s.14.

¹⁴⁶ Umut Uzer, a.g.e., s.145.

¹⁴⁷ Muzaffer Ercan Yılmaz, a.g.e., s.51.

¹⁴⁸ Sait Erkmen, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Stratejik İşbirliğinden Sorunlu ya da Zorunlu İlişkiye", Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Ekinci (Ed.), **11 Eylül Sonrası Orta Doğu**, Ankara: USAK Yayınları, 2011, s.112.

¹⁴⁹ Umut Uzer, a.g.e., s148.

alandaki yapmış olduğu işbirliklerinin arkasında Hafız Esad'ın PKK'ya vermiş olduğu desteğin önemi büyüktür.¹⁵⁰

5.2. AK Parti Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri

İsrail Başbakanı Ariel Şaron 28 Eylül 2000 tarihinde Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmiştir. Kudüs'ün “Yahudi Yurdu” olduğunu beyan etmesi burada yaşayan Müslüman halkı kızdırmıştır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan ikinci intifada sürecinde (2000-2005) İsrail savunma kuvvetlerinin Filistinlilere karşı sert tedbirler ve şiddet olayları uygulayarak gündeme gelmesi, Türkiye'de de İsrail karşıtı olumsuz bir tutumun gerçekleşmesine neden olmuştur.¹⁵¹ Şaron hükümetinin Filistin ile muhalefette askeri çözümlere ağırlık vermesi hem Filistin muhalefetine hem de Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrinde olumsuzluk yaratmıştır. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti ise Refah Partisi'nin özellikle İsrail konusundaki tutumunun fıkırsel açıdan devamı niteliğinde politikalar izlemiştir. Başka bir ifade ile Refah Partisi'nde görev alan kişiler, İsrail'in Filistinliler karşısındaki sert tavrını ve Siyonist politikaları gündemde tutarak sürekli eleştirmiştir. AK Parti hükümeti kadrosunun bir kısmı da bu söylemlere sahip olan kişilerden oluşmuştur. Partinin lider kadrosu 90'larda İsrail ile bilhassa askeri ve ekonomik anlaşmalarla geliştirilen olumlu ikili ilişkilere rağmen Türkiye'nin, İsrail ile işbirliği yapmasından ziyade İslam dünyasının liderliğini üstlenmesinin daha makbul olacağı kanaatinde olmuştur. 2006 yılında yaşanan İsrail-Lübnan Savaşı'nda sivil yerleşim yerlerine İsrail tarafından zarar verilmiştir. 2008 yılında benzer bir biçimde Gazze'ye uygulanan ambargo ve basına yansıyan Filistinlilere uygulanan şiddet ve orantısız güç kullanımı görüntüleri sonrasında Türkiye, İsrail'i açık bir şekilde kınamaya başlamıştır.¹⁵²

5.2.1. Davos Krizi

2008 yılında İsrail tarafından gerçekleştirilen sivil altyapılı ve sivil Filistinlileri hedef alan orantısız askeri Gazze ablukası sonrasında Türkiye'de İsrail karşıtı bir tutum meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak da 29 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu (WEF)'nda “Gazze Orta Doğu'da Barış Modeli” başlıklı oturuma katılan Başbakan Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında çok sert

¹⁵⁰Tür Özlem, “Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime”, *Orta Doğu Analiz*, C.1, S.4, 2009, s.23.

¹⁵¹Tünel Yılmaz, a.g.e., s.19.

¹⁵²Haydar Çakmak, “One Minute Krizi”, Haydar Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2012, s.319.

bir diyalog yaşanmıştır.¹⁵³ Gündeme “One Minute Çıkışı” olarak yansıyan bu olayda Başbakan Erdoğan, panelde yanında oturan İsrail Cumhurbaşkanı Peres’i İsrail’in Gazze’de ölçsüz güç kullandığını söyleyerek eleştirmiştir. Oturum başkanı Ignatius’dan söz isteyen Erdoğan, panel başkanının söz hakkı vermek istememesine karşılık “One Minute” diyerek Perez’e dönmüştür ve “*Sayın Peres, Benden yaşlısın sesin çok yüksek çıkıyor, biliyorum ki sesinin bu kadar yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar yüksek çıkmayacak bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum, ülkenizde Başbakanlık yapmış olan iki kişinin bana önemli lafları vardır. Tankların üzerine çıkıp da Filistin’e girdiğim zaman kendimi mutlu addediyorum diyen başbakanlarınız olmuştur ve bana sayılar veriyorsunuz, isim de veririm, merak edenleriniz vardır belki. Şu zulme alkış tutanları da ayrıca kınıyorum. Çünkü bu çocukları öldürenleri, bu insanları öldürenleri kalkıp da alkışlamak öyle zannediyorum ki oda ayrı bir insanlık suçudur*” demiştir.¹⁵⁴

Başbakan Erdoğan’ın Davos çıkışı dünya basınında da geniş yer bulmuştur. Jerusalem Post (İsrail gazetesi) gazetesi de habere geniş yer vererek Türk-İsrail ilişkilerinin Davos’ta daha kötüye doğru keskin bir dönüş yaptığını yazmıştır ve “İsrail, Erdoğan’ın uzun azarlamalarından gitgide daha yoruluyor ve Türklerin peşinden koşma olasılığı gitgide düşüyor yorumunda bulunurken,¹⁵⁵ yaşanan hadise sonrası Türkiye’de yayın yapan gazetelerden Sabah gazetesi “Davosta Tavrı” Milliyet gazetesi “Davos’ta Şok” Vatan gazetesi “Peres Tahrik Etti Erdoğan Sert Çıktı”, Cumhuriyet gazetesi “Davos’ta Gerginlik”, Star gazetesi “Tarihi Rest”, Posta “Biri Bunları Söylemeliydi”, Yeni Şafak “Tarihi Tokat” Milli Gazete “Davos’ta Sert Çıkış”, Güneş Gazetesi ise, “Dünyayı Şoke Eden Diyalog!” başlıkları ile konuyu manşete taşıdılar.¹⁵⁶ Olayı “talihsiz bir olay” olarak nitelendiren ABD Dışişleri Başkan Yardımcısı Robert Wood ise İsrail ve Türkiye’nin ABD’nin bölgedeki en önemli müttefiklerinin olduğunu ve ilişkilerinin iyi olmasının ABD açısından büyük bir önem taşıdığını vurguladı.¹⁵⁷

¹⁵³ Erhan Arslan, “Gazze: Orat Doğu’da Barış Modeli Oturmunun Türk Basınında Haber Söylemi”, Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, **Yeni Düşünceler**, S.5, Haziran 2010, s.185.

¹⁵⁴ Takvim Web Sitesi, **Başkan Recep Tayyip Erdoğan’ın Davos’taki ‘One Minute’ Çıkışının 10. Yılı!**, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/01/29/baskan-recep-tayyip-erdoganin-davostaki-one-minute-cikisinin-10-yili>, Erşim tarihi 10/12/2019.

¹⁵⁵ NTV Web Sitesi, **Davos’taki Kavga Dünya Basınında**, https://www.ntv.com.tr/dunya/davostaki-kavga-dunya-basininda,6G-IX587WEWcLbx_rYbQUw, Erşim tarihi 10/12/2019.

¹⁵⁶ NTV Web Sitesi, **Türk Basınında Davos Krizi**, https://www.ntv.com.tr/turkiye/turk-basininda-davos-krizi,q_4srVDI_UWchKFLiDr4-g, Erşim tarihi 10/12/2019.

¹⁵⁷ Haydar Çakmak, a.g.e., s.319.

5.2.2. Alçak Koltuk Krizi

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye'de izlenen ve İsrail karşıtı propaganda görüntüleri içeren bir dizi filmi hakkında bilgi almak gerekçesiyle Oğuz Çelikkol'u makamına çağırıştır. İbranice bilmeyen Çelikkol'u alçak koltuğa oturatarak basın mensuplarına *“Bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğu ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim”* demesi üzerine, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül duruma müdahil olmuştur. Yapılan davranışın özür gerektirdiğini ve özür dilenilmemesi halinde Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisini Ankara'ya çağıracağını beyan etmiştir. Bu olay üzerine aynı gün İsrail'den bir resmi özür mektubu alınmıştır. Alçak koltuk krizi; tüm dünya kamuoyuna İsrail'in diplomatik çıkarlarını korumak için gerekirse özür dileme yolunu tercih edebileceğini ve aynı zamanda özür mektubunu Cumhurbaşkanı'nın beyanından henüz yarım gün bile geçmeden resmi olarak gönderilmesi ile Türkiye'yi önemseydiğini ve Türkiye ile aslında iyi diplomatik ilişkiler geliştirmek istediğini açıkça göstermiştir.¹⁵⁸

5.2.3. Mavi Marmara Krizi

2010 yılında Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihine Mavi Marmara krizi olarak geçen trajik ve acı bir hadise yaşanmıştır. Bu olay neticesinde ilişkiler, tarihteki en kötü konumuna erişmiş ve neredeyse iki ülke arasında bir savaşın dahi çıkabileceği duruma evrilmiştir.¹⁵⁹ 31 Mayıs 2010'da Türkiye'den İsrail ablukası altında olan Gazze'ye doğru hareket eden İnsani Yardım gemilerinden biri olan “Mavi Marmara”; İsrail deniz komandolarının baskınına uğramış ve gemideki tamamı silahsız birçok sivil meşru müdafaa hakkı gerekçe gösterilerek bu komandolar tarafından öldürülmüştür. Bu baskın İsrail tarafından uluslararası hukuka aykırı bir biçimde uluslararası karasularında gerçekleştirmiştir. Gemi hukuksuz bir biçimde Aşdod limanına demirlenmiştir ve İsrail tarihinde ilk defa bir NATO ülkesi olan Türkiye ile burun buruna gelmiştir. Türkiye ise durumu 1 Haziran 2010'da BMGK'ne taşıyarak haklı tepkisini göstermiştir. 2 Ağustos 2010 tarihinde ise BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun, bir araştırma komisyonu kurulmasını ön görerek Yeni Zelanda eski Başbakanı Geoffrey Palmer'i komisyon başkanı olarak atamıştır. Palmer'in yaptığı araştırma neticesinde hazırladığı 105 sayfalık metinde, İsrail'in gemide örgütlü ve şiddetli bir direniş uyguladığını, gerek olmamasına rağmen aşırı güç kullandığını, İsrail tarafından mağdur olan sivillerin ailelerine pişmanlık

¹⁵⁸ Bilal Karabulut, “Alçak Koltuk Krizi”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012**, Ankara: Kripto Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2012, s.380-381.

¹⁵⁹ Kemal İnat ve İsmail Telci, “Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2010**, Ankara: Seta Yayınları, 2011, ss.67-136.

açıklaması yapması ve tazminat ödemesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye ise Palmer Raporu’nu adil olmaktan daha ziyade siyasi bir rapor olarak tanımlamıştır. Ahmet Davutoğlu; Türkiye-İsrail arasında Akdeniz’de seyrüsefer serbestisinin ve İsrail ile geçmişte yapılan askeri anlaşmaların askıya alınması da dâhil olmak üzere tek taraflı olarak 5 maddelik bir yaptırım paketi açıklamıştır. Bununla beraber Türkiye, Gazze ambargosunu tanımayacağını ve konuyu Uluslararası Adalet Divanı’na taşıyacağını belirtmiştir. Hatta İsrail saldırısında hayatlarını kaybeden masum sivillerin ailelerinin uluslararası hukuk mücadelelerinde tam destek vereceğini beyan etmiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında İsrail 2013 yılının Mart ayında, başlangıçta özür dilemek de ısrarcı olmasına rağmen özür dilememiştir.¹⁶⁰ Sonuç olarak saldırıda yaşamlarını kaybeden sivillerin ailelerine bir tazminat ödenmesi konusunda Türkiye-İsrail arasında bir mütabakata varılmıştır ve “Tazminata İlişkin Usul Anlaşması” 28 Haziran 2016 tarihinde imzalanmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Hayati Aktaş ve Vahit Guntay , “*Mavi Marmara Krizi*”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012**, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2012, ss. 383-390.

¹⁶¹ TC Dışişleri Bakanlığı’nın Web Sayfası, **Türkiye ve İsrail Siyasi İlişkileri**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erşim tarihi 20/12/2019.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yönetimdeki siyasi elitler Osmanlı'dan kalan kurumsal ve stratejik bakış açısını tek taraflı olarak uzun bir süre Batılılaşma politikası etrafında şekillendirmiştir. Bununla beraber Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında kaynak yetersizliğini gerekçe göstererek savaşa dâhil ya da taraf olmamış ve literatürde 'aktif tarafsızlık' olarak adlandırılan bir dış politika ekseninde hareket etmiştir. Ancak 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile birlikte o döneme değin dış politikada seyredilen aktif tarafsızlık politikası bu kez diğer Batılı kurumlarda da yer edinebilmek amacıyla 'aktif taraflılık' (Baticılık) politikası etrafında şekillenmiştir. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'e destek vermek amaçlı tartışılan harekât planları sonrasında Batı'nın bilhassa ABD'nin "*Johnson Mektubu*" bağlamında tezahür ettiği politika Türkiye'de olumsuz karşılanırken, Batıya eleştirel bir yaklaşım ve alternatif arayışlar başlamıştır. Ayrıca 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması, 1973 Petrol krizinin getirdiği iktisadi sorunlar, Türkiye'nin Batıyla kriz yaşamasına neden olurken İslam dünyası ile yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Nihayetinde Türkiye; Afrika ve İslam ülkeleri ile birlikte çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlara katılmıştır ve Kıbrıs politikalarında alternatif destek arayışları geliştirmiştir. 1980'lerde ise Türk Dış Politikasının belirlenmesinde esas etken olan güvenlik unsurunun yanına, iktisadi unsur da eklenmiş ve İslam dünyasıyla iktisadi karşılıklı bağımlılık çerçevesinde bir ilişki kurulmuştur. Genel olarak Turgut Özal hükümeti ABD-Batı yanlısı liberal politikalar izlemiştir. Ayrıca 90'lara doğru Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye, Neo-Osmanlılık fikri ile birlikte Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar'da aktif bir politika yürütmeye çalışmıştır. Ancak hem ilerleyen yıllarda Avrupa Birliği'nin Balkanları içine alma isteği hem de Sovyetler Birliği sonrası Rusya'nın, etki alanını Kafkaslar ve Orta Asya'da yeniden genişletmeye başlaması gibi durumlar Türkiye'yi Balkanlar'dan ve Kafkas coğrafyasından uzaklaştırmak zorunda bırakmıştır. Bu gelişmelerin akabinde Türkiye'nin düzen kurucu dış politika Vizyonunu aktif bir şekilde hayata geçirebileceği bir alan olarak bu kez Orta Doğu coğrafyası dış politika gündeminin en temel eksenine oturmuştur.

Türkiye'nin (2002-2017) Orta Doğu özellikle Filistin ile yakınlaşması Türkiye-Filistin ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye bu yıllarda resmi ve gayri resmi olarak Filistin ile karşılıklı ziyaretlerinin sayısını artırmıştır, Filistin meselesine direkt ya da dolaylı

olarak destek vermiştir, Filistin halkının yanında duran ve destekleyen bölgesel ve uluslararası komitelere katılmıştır. Ayrıca iç etkenler ve faktörler (siyasi partiler, çıkar ve baskı lobileri, kamuoyu ve kimlik faktörü), AK Parti'ye ve seçmen altyapısına etki etmiştir. Partinin dış politika üzerinde benimsediği ilkeleri ışığında Türkiye daha etkin bir rol almaya başlamıştır. Türkiye'nin İsrail-Filistin çatışmasındaki rolünü daha aktif hale getiren faktörlerden bazılarını; Türkiye'nin güçlü bir devlet olarak BM kurucu üyesi olması, bölgesel ve uluslararası alanda etkin ilişkilere sahip olması, Türkiye'nin İİT gibi birçok örgüte üye olup AB'ne katılmak istemesi şeklinde sıralayabiliriz. Ancak Türkiye'nin Filistin meselesine karşı tutumlarını belirleyen çok sayıda sınırlıkları olmuştur. Buna bağlı olarak da Türkiye'nin Filistin meselesindeki rolü bölgesel ve uluslararası anlamda sınırlanmıştır. Tezde sunduğumuz bilgiler göz önüne alındığında, Türkiye'nin önceden de olduğu gibi özellikle 2002-2017 döneminde Filistin meselesini destekleyen başarılı bir dış politika yürüttüğü açıkça görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Filistin halkını destekleyerek haksız İsrail uygulamalarına karşı çıkmıştır. Ayrıca Türkiye siyasi barışı gerçekleştirmek için daha önce imzalanan anlaşmaları uygulayarak Orta Doğu'da kalıcı bir barışa ulaşmayı desteklemektedir. Türkiye İsrail'in işgaline son vermek isteyen 242 ve 194 numaralı kararları özellikle desteklemiştir. Kudüs ve mülteci meselelerine destek vererek 1967 sınırlarına sahip olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda Türkiye; Gazze'ye uygulanan ambargoya karşı gelerek bu ambargoyu kaldırmaya çalışmıştır ve bu ambargo meselesini uluslararası alanlara taşımıştır. Nitekim sahip olduğu bölgesel ve küresel ilişkilerini başarılı bir şekilde kullanarak Filistinli taraflar arasında yaşanan bölünmeyi bitirmeyi amaçlamıştır ve birçok kez meselenin taraflarını birliğe, barışa davet etmiştir. Hem Türkiye 2008-2012-2014 yıllarında İsrail tarafından Gazze'ye yapılan saldırıları sert bir dille kınamıştır hem de AK Parti bu konuda Filistin halkının yanında kesin bir şekilde durarak İsrail'i sert bir dille uyarmıştır. Ayrıca Türkiye hükümetinin STK'lar aracılığıyla Filistin halkına destekte bulunması önemli bir husustur.

28 Mart 1949'da İsrail'i de facto olarak tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri bir bakıma İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzenindeki güç odakları çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında İsrail-Filistin muhalefetine taraf olmama amacını güden Türkiye, ABD'nin ısrarları ile 1955 yılında Bağdat Paktı'nı imzalanmıştır, ancak İsrail paktın kendisine karşı oluşturulduğu fikrine kapılmıştır. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in İsrail'e verdiği güvence sonrasında İsrail'in güvenlik kaygıları

giderilmişse de 1956 yılında İsrail'in Kahire'yi işgal etmesi Türkiye'nin tepkilerine neden olmuştur. 1958 yılına gelindiğinde Türkiye-İsrail yaklaşması periferik (hayalet) ittifak kapsamında yeniden bir ivme kazanmıştır. Ancak 1964'teki Johnson mektubundan sonra İsrail de ABD'nin yanında konumlandırılmış ve ilişkiler bir süreliğine yeniden zayıflamıştır. Ayrıca 1967 Savaşı'nda da İsrail'i kınayan Türkiye, BMGK'da FKÖ'ye destek vermiştir. 1975'te ise yine BMGK'da Siyonizm'in ırkçılık olduğu yönünde oy kullanılmıştır. 1970-80'li yıllar arasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin genel seyrinde Türkiye'nin oynadığı rol, Arap taraftarı bir siyaset seyretmesine rağmen İsrail ile ilişkileri koparmak niyetinde olmadığı izlenimini vermiştir. 1990'lı yıllarda Körfez Savaşının ortaya çıkması ile birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri olumlu bir seyir göstermiştir. Ancak 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti'nin lider kadrosu 90'larda İsrail ile bilhassa askeri ve ekonomik anlaşmalarla geliştirilen olumlu ikili ilişkilere rağmen Türkiye'nin, İsrail ile işbirliği yapmasından ziyade İslam dünyasının liderliğini üstlenmesinin daha makbul olacağı kanaatinde olmuştur.

2006 yılında yaşanan İsrail-Lübnan Savaşı'nda İsrail sivil yerleşim yerlerine zarar vermiştir. 2008 yılında benzer bir biçimde Gazze'ye ambargo uygulamıştır. Filistinlilere uygulanan şiddet ve orantısız güç kullanımı görüntülerinin basına yansımından sonra Türkiye-İsrail ilişkileri açık bir şekilde gerginleşmiştir. Buna bağlı olarak 2009 yılında gündeme “One Minute Çıkışı” olarak yansıyan olay da dünya gazetelerinin birçoğunda ilk sayfada yer almıştır. Türkiye-İsrail ilişkileri henüz normal seyrine erişmeden 2010 yılında da İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon tarafından gerçekleştirilen “alçak koltuk” olayının ve “Mavi Marmara krizi” olarak geçen trajik ve acı hadisenin yaşanması iki ülke ilişkilerini tamamen germiştir.

Yaptığımız bu tez çalışması neticesinde Türkiye'nin Filistin ile ilgili olan dış politikasının zaman içerisinde bazı değişikliklere uğrayarak dönüştüğü, bu değişikliklerin de Türkiye'nin Filistin meselesine tarihi ve kültürel açıdan yakın olmasını gerektiren nedenlere bağlı olduğu gözlemlenmiştir. 15 yıllık bu süreç incelendiğinde Türkiye'nin Filistin'de yaşanan iç bölünme ile ilgili bir denge politikası izlediği ve Filistin'in hükümeti ile Hamas'a eşit mesafede durarak Filistin'in iç bölünmesini bitirmeye ve sorunları çözmeye çalıştığı açıkça belirlenmiştir. Ancak Türkiye, Filistin meselesi hakkındaki politikalarını uygulamada birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan bir tanesi Filistin meselesi özelinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin

inişli çıkışlı bir süreçten geçmesidir. Diğeri ise Türkiye-ABD-BM ilişkilerinde bir denge politikası uygulayarak bu meseleyi çözmek için ortak hareket etmeyi sağlamak konusunda karşılaştığı zorluklardır. Buradan hareketle bu meselenin çözülmesi konusunda hem Türkiye'ye hem de meselenin diğer taraflarına birçok sorumluluk düşmektedir. Daha açık bir ifade ile Türkiye, Filistin meselesini her alanda destekleyerek uluslararası alanda da bir değişim sağlamaya çalışırken, Filistinliler de barışa ulaşabilmek için bölgesel ve uluslararası kamuoyu desteğini en iyi şekilde kullanmalıdırlar. Filistin'in kalkınmasının ve hedeflerinin gerçekleşmesi için Türkiye'nin bölgede üstlendiği rolünün geliştirmesinde Filistin'in de aktif bir politika izlemesi; Filistin siyasi sisteminin olumlu hale getirilmesi için Türkiye-Filistin ilişkilerinin daha da güçlendirmesi; Türkiye'nin sahip olduğu uluslararası etkiyi kullanarak İsrail-Filistin barışının bu arenada desteklenmesi gerekmektedir. AK Parti'nin Türkiye'de iktidarda olduğu dönemde Türkiye-Filistin ilişkilerini akademik ve ilmi bir biçimde anlamak, analiz etmek ve literatürdeki boşluğu doldurmak için hazırlanan bu tez sonrasında yapılacak yeni çalışmalarda ise araştırmacı ve uzmanları, Türkiye-Filistin ilişkilerini siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve tarihi alanlarda geliştirmeye çalışan araştırma merkezlerini kurmaya teşvik etmek de bu meseleye çözüm bulunması için önemli olacaktır ve literatüre yeni bir katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Ahmet Kauud, “**Türkiye’de AK Partinin Metodolojisi**”, Rüya Siyasi ve Kalkınma Araştırma Merkezi, İstanbul, Türkiye, 2016.

Ali Balcı ve Nebi Miş, "Turkey’s Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?.", **Turkish Studies**, C. 9, S.3, 2008, pp. 387-406.

Baskın Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi." Baskın oran (Ed.). **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (C.III. 2001-2012)** (1.B), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 13-46.

Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği.", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I. 1919-1980)** (9 B), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 19-175.

Bilal Karabulut, “*Alçak Koltuk Krizi*”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012**, Ankara: Kripto Basım Yayın Dağıtım, 2012, ss. 375-382.

Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikası Ortadoğulaşıyor mu?,” Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran (Ed.). **Ortadoğu Yıllığı 2008**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 385-402.

Celal Abdullah Almuad, “Türkiye’de Karar Alma Süreci”, **Türk Arap İlişkileri**, Arap Birliği Araştırma Merkezi, Beyrut, 1998.

Cenap Çakmak ve Gökhan Güneysu, "Turkish–American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations." **Turkish Studies**, C.14, S 2, 2013, pp. 193-211.

Çağrı Erhan, "Broader Middle East and North Africa Initiative and Beyond." **Journal of Perceptions**, 2005, pp. 153-170.

Elmagazi ve diğerleri, “**2014 Gazze Saldırısı, Analiz Okuması**”, Filistin Stratejik Araştırma Enstitüsü, İBDA Araştırma ve Eğitim Kurumu, C.1, 2015.

Erkan Ertosun, "Filistin Politikamız: Camp David'den Mavi Marmara'ya". Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

Gener Özcan, "Türkiye İsrail İlişkileri 50 Yılına Girerken", Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, DER yayınları, İstanbul, 2001, ss. 159-177.

Hasan Kösebalaban, "**Türk Dış Politikası.**" Bing Bang Yayınları, Bursa, 2014.

Hayati Aktaş ve Vahit Güntay, "Mavi Marmara Krizi", Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012**, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2012, ss. 383-390.

Haydar Çakmak, "One Minute Krizi", Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012**, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2012, ss. 317-322.

Kemal İnat ve İsmail Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2010**, Ankara: Seta Yayınları, 2011, ss. 67-136.

Malik Bileydi Koç, "**İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**". Günizi Yayıncılık, 2006.

Mehmet Gönlübol, Halık Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)". Mehmet Gönlübol (Ed.), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, ss. 191-334.

Muhammed Nureddin, "Türkiye ve ABD Orta Doğu'da: Farklılıklar ve Ortak Noktalar", **Arap İşleri**, 2009.

Mustafa Yetim, "Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Algısı: İdeoloji-Güvenlikten Ekonomi-Medeniyete", Kamal İnat, Muhittin Ataman ve Cenap Çakmak (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2009** (1.B), Küre Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 453-478.

Nevin Yurtsever Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", İdris Bal (Ed.). **21 Yüzyılda Türk Dış Politikası** (3.B), Ankara, Global Araştırmalar Merkezi, 2006, ss. 30-45.

Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, "AKP döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası." **AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, ss. 381-409.

Sait Erkmen, “Türkiye-İsrail İlişkileri: Stratejik İşbirliğinden Sorunlu ya da Zorunlu İlişkiye”, Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Ekinci (Ed.), **11 Eylül Sonrası Orta Doğu**, Ankara: USAK Yayınları, 2011, ss. 79-113.

Soli Ozel, "Indispensable Even When Unreliable: An Anatomy Of Turkish-American Relations", **International Journal**, C.67, S.1, 2012, pp. 53-64.

Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing The Middle East Map Or Building Sandcastles?." **Middle East Policy**, C.17, S.1, 2010, pp. 115-136.

Makaleler

Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring", Ankara, TEPAV, **Turkish Policy Brief Series**, 2012, pp. 1-12.

Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007" **Insight Turkey**, Vol.10, No.1, 2008, pp. 77-96.

Ameera Ismael Al-Obeidy, “AK Parti’nin Gazze’ye Yönelik Dış Politikası (2002-2017)”, **Babil Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi Dergisi**, C.9, S.2, 2019, ss. 225-246.

Aslan Yavuz Şir, “Rusya Federasyonu’nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı”, **Ortadoğu Analiz**, C.1, S.2, 2009, ss. 29-22.

Erhan Arslan, “Gazze: Orta Doğu’da Barış Modeli Oturmunun Türk Basınında Haber Söylemi”, **Yeni Düşünceler**, S.5, Haziran 2010, ss. 185-207.

Fırat Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi" **Akademik Bakış**, 2013, C.7, S.13, ss.1-14.

Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti’nin Perspektifi", **Akademik Orta Doğu**, C.1, S.1, 2006, ss. 21-37.

İlhan Uzel ve Volkan Yaramış, “Özal’dan Davutoğlu’na Türkiye’de Neo Osmanlıcı Arayışlar”, **Doğudan**, 16, 2010, ss. 36-49.

Lokman Ömer Mahmur Ennuaymi, “Türkiye’nin Filistin Meselelerine Karşı Tutumu ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi, (2002-2011)”, **Bölgesel Araştırmalar Merkezi**, Musul Topluluğu, 2010, ss. 23-67.

Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim" **Akademik Bakış**, 2011, ss. 13-38.

Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, C.4, S.2, 2010, ss. 9-22.

Muhammed Nuredin, "Filistin Meselesine Karşı Türkiye'nin politikasının Temelleri", **Filistin Araştırmaları Dergisi**, 2010. S.82. ss. 24-32.

Muhammed Zahid Gül, "Türkiye'nin Abluka Konusundaki Rolü – Resmi ve Halk Olarak", **Orta Doğu Araştırmaları Merkezi**, Amman 21/06/2010 http://www.mesc.com.jo/activities/Act_Sem/symposium/mesc-12-20.html, Erişim tarihi 30/10/2019.

Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri", **Akademik Orta Doğu**, 2010, ss. 49-66.

Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası." **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2, 2010, ss. 253-269.

Özlem Tür, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime", **Orta Doğu Analiz**, C.1, S.4, 2009, ss.22-29.

Selin Bölme, "Gazze'de Katliam Türkiye, Orta Doğu ve Filistin Sorunu", **SETA**, Ocak 2009, ss. 1-18.

Selin Bölme, "İsrail'in Değişime Direnci 2012 Gazze Saldırısı", **SETA**, Kasım 2012, ss.1-19.

Tünel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze ", **Akademik Orta Doğu**, C.5, S.1, 2010, ss. 9-24.

Umut Uzer, " Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", **Ortadoğu Etütleri**, C.2, S.2, Ocak 2011, ss. 137-168.

Yaser Elaşşi, "AKP İktidarında Türkiye'nin Filistin Meselesi İle İlgili Politika Belirleme Faktörleri", **Rüya Dergisi**, 1 Temmuz 2015, S.2, ss. 181-197.

Tezler ve Raporlar

Bünyamin Şenocak, **“Filistin Sorunu ve Türkiye’nin AK Parti Hükümetleri Dönemindeki Filistin Politikası”**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Nisan 2016.

Gazze Ablukasını Kıramaya Çalışan Kafiler, Bilgi Raporu 20, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2011.

Hasan Selman Elajremi, **“Türkiye’nin Filistin Topraklarındaki Yardımları ve Filistin Bölünmesine Etkisi (2006-2012)”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin, 2015.

Muhsin Mohammed Salih ve Beşir Musa Nafi, **“2006 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma Danışmanlık Merkezi , Beyrut, Lübnan, 2007.

Muhsin Mohammed Salih, **“Türkiye ve Filistin Meselesi”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2006.

Muhsin Muhammed Salih ve Beşir Musa Nafi, **“2005 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma Danışma Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2006.

Muhsin Muhammed Salih, **“2007 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2008.

Muhsin Muhammed Salih, **“2009 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2010.

Muhsin Muhammed Salih, **“2010 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2011.

Muhsin Muhammed Salih, **“2014-2015 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2016.

Muhsin Salih, **“2006 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2007.

Muhsin Salih, **“2012-2013 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2014.

Muhsin Salih, **“2016-2017 Filistin Stratejik Raporu”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, Beyrut, 2018.

Muhsin Salih, **“Türkiye ve Filistin Meselesi”**, Bilgi Raporu 17, Ezzeytune Araştırma Danışmanlık Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2010.

Raed Mahmud Ebu Mutlak, **“Türkiye-İsrail İlişkileri ve Filistin Meselesine Etkileri (2002-2010)”**, Yüksek Lisans Tezi, El- Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin, 2011.

Samer Hassan, **“AK Parti Döneminde Türkiye’nin Filistin’de Kalkınma Alanındaki Etkisi (2002-2010)”**, Yüksek Lisans Tezi, EL-Nnecah Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2012.

İnternet Siteleri

Filistin’in Ankara’da Büyükelçiliği, web sayfası, siyasi ilişkiler bölümü, 27/12/2015,

<http://www.embassyofpalestine.org.tr/News/Details/60> , Erşim tarihi 01/09/2019.

Abdulkerim Ali, **“Laikler ve İslamcılar Arasında Türk Medyası”**, Özel Dosyalar Programı, Türkiye kimlik çatışması, Ekim 2006, AL- Jazeera Net, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/D5E396FB-950F-4803-BCE7-1CDA74389DF9.htm> , Erşim tarihi 16/10/2019.

Türk siyasi partilerin Filistin meselesi ve İsrail işgali ile ilgili tutumları, Türk pres 29 Ağustos 2017,

https://www.turkpress.co/node/38735?fbclid=IwAR0eXyAaYTWzLFYAxYfygrAbHofyvi8Mce7BEunbYJALbNEiTs6NS_pNcQ , Erşim tarihi 15/09/2019.

Auni Fares, **“Türkiye ve Filistin Meselesi Siyasilerin Beklentileri ve Belirleyici Faktörler”**, Ezzeytune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi , 02/12/2009, <https://2u.pw/D7tTN>, Erşim tarihi 22/09/2019.

Turkish PM Demands Halt to Israeli Settlement in West Bank, Hurriyet daily news, 10/5/2010 (electronic vision). <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=erdogan-calls-israel-forstopping-new-settlements-in-jerusalem> , Erşim tarihi 10/10/2019.

TC Dışişleri Bakanlığı’nın Resmi web sayfası, 17 aralık 2017, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglugunun-bm-genel-kurulu-acil-ozel-oturumuna-katilmak-uzere-ny-ziyareti_ar.ar.mfa , 15/10/2019.

Muhammed Eladil, **“Filistin Barışını Sağlamak ve Mısır’ın Rolünü Devam Ettirmek Adına Yeni Türkiye Girişimi”**, Alarabiya Net, 23 Mayıs 2011
<http://www.alarabiya.net/articles/2011/06/23/154544.html> , Erşim tarihi 20/10/2019

Gazze Operasyonu ve Başbakan Erdoğan'ın Orta Doğu Turu, ORSAM, 04/01/2009,
<https://www.orsam.org.tr/tr/gazze-operasyonu-ve-basbakan-erdogan-in-ortadogu-turu/> , Erşim tarihi 05/11/2019.

T24 Web Sitesi, **“Babacan: Livni Ateşkesi Konuşacaksa Gelsin”**, 13 ocak 2009,
<https://t24.com.tr/haber/babacan-livni-ateskesi-konusacaksa-gelsin,24471> , Erşim tarihi 06/11/2019.

TC Dışişleri Bakanlığı’nın Resmi Web Sayfası, “NO: 261, 14 Kasım 2012, İsrail’in Bugün Başlatmış Olduğu Gazze Operasyonu HK” , 14 kasım 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-_israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa , Erşim tarihi 06/11/2019.

Ahmet Yusuf, **“İnsan Bir Duruştur: Erdoğan Sana Gazze’den Bin Selam ve Tebrik Olsun”**, SEMA Haber Ajansı, 12/08/2014,
<https://samanews.ps/ar/post/210158.....B3%D9%81>, Erşim tarihi 08/11/2019.

Gazze Saldırısı ile İlgili Arap Ülkelerinin Tavırları, Noon post, 17/07/2014,
<https://www.noonpost.com/content/3226> , Erşim tarihi 10/11/2019.

Murat Yeşiltaş, **“Türkiye'nin Gazze İçin Çözüm Arayışı”**, Aljazeera Türk, 29 Temmuz 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyenin-gazze-icin-cozum-arayisi>, Erşim tarihi 15/11/2019.

TİKA’nın Resmi Web Sayfası, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> , Erşim tarihi 20/11/2019.

TİKA 2005 Yılından Beri Filistin’de 543 İnsani ve Kalkınma Projesi Yürütülmüştür, Anadolu Ajans web setisi, 22/07/2018, <https://www.aa.com.tr/ar/.....1210736>, Erşim tarihi 05/12/2019.

Filistin TİKA Tarafından Yürütülen **“ Gelişen Türk Kalkınma Modeli”** ile birlikte ilerliyor, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajans Başkanlığı Resmi Web Setisi,
<https://www.tika.gov.tr/ar/news/detail-45982> , Erşim tarihi 01/12/2019.

IHH ’ın Resmi Web Sayfası, Gazze, Filistin, <https://www.ihh.org.tr/ar/palestine-gaza> , Erşim tarihi 06/12/2019.

Yardimeli'nin Resmi Web Sayfası, <https://yardimeli.org.tr/tr/icerik/18253/244/> , Erşim tarihi 07/12/2019.

Cumhurbaşkanı Mahmud Abbas'ın Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ortak basın toplantısında yaptığı konuşma, Filisitin TV, <https://www.youtube.com/watch?v=1RWkFrZ9tU4> , Erşim Tarihi 10/12/2019.

Takvim Web Sitesi, **“Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos'taki 'One Minute' Çıkışının 10. Yılı!”**, 29/01/2019, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/01/29/baskan-recep-tayyip-erdoganin-davostaki-one-minute-cikisinin-10-yili> , Erşim tarihi 10/12/2019.

NTV Web Sitesi, **“Davos'taki Kavga Dünya Basınında”**, 30/01/2009, https://www.ntv.com.tr/dunya/davostaki-kavga-dunya-basininda,6G-IX587WEWcLbx_rYbQUw , Erşim tarihi 10/12/2019.

NTV Web Sitesi, **“Türk Basınında Davos krizi”**, 30/01/2009, https://www.ntv.com.tr/turkiye/turk-basininda-davos-krizi,q_4srVDI_UWchKFIiDr4-g , Erşim tarihi 10/12/2019.

TC Dışişleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sayfası, **“Türkiye ve İsrail Siyasi İlişkileri”**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erşim tarihi 20/12/2019.

Yaser Menna , **Türkiye'nin Kudüs'teki Rolü ve Yansımaları**, AL- Jazeera Net, <https://www.aljazeera.net/news/alquds/2018/7/15/.....D9%87>, Erşim tarihi 25/09/2019.

Bülent Aras, **Türkiye'nin Filistin Meselesi Politikası**, Filistin web sitesi, <http://palestinesolidarity.over-blog.com/article-27519595.html>, Erşim tarihi 30/09/2019.

Abdussettar Kasım, **Türkiye ve Filistin Meselesi Çözümü**, AL- Jazeera Net, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions>, Erşim tarihi 02/10/2019.

Hüsnü Mahalleli, **Türkiye'nin Gazze Saldırısı İle İlgili Tutumu, Ufuk ve Rol**, <http://palestinesolidarity.over-blog.com/article-27518980.html>, Erşim tarihi 20/09/2020.

Auni Fares, **Türkiye ve Filistin Meselesi**, Ezzeztune Araştırma ve Danışmanlık Merkezi, <https://2u.pw/D7tTN>, Erşim tarihi 22/09/2019.

Abdulkerim Ali, “Laikler ve İslamcılar Arasında Türk Medyası”, **Özel Dosyalar Programı, Türkiye Kimlik Çatışması**, Ekim 2006, AL- Jazeera Net, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres....DF9.htm>, Erşim tarihi 16/10/2019.

Ömer Haşram, “**Türkiye Ekonomisi, Ekonomi Bakış Açısından Çatışma**”, Özel Dosyalar Programı, Türkiye kimlik çatışması, AL-Jazeera Net, Ekim 2006, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/be53fe8c-0ad0-4b19-be91-7bd578a0cdce> , Erşim tarihi 16/09/2019.

